

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 4 | Sayı 21 | Mart 2022 | 15 TL | ISSN 2757-5020

**"Fen derslerindeki kanunlarda, buluşlarda
hep yabancı isimler görmek beni kahrediyordu.
Fen alanında bir tek Türk ismi görememenin ezikliğini,
bu dalda başarılı olursam giderebilirim sanıyordum"**

Remziye HİSAR

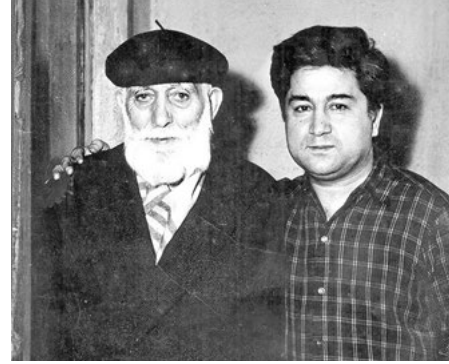
ISSN 2757-5020

9 770275 750207

içindekiler

GELİŞİM ERZURUM

02 Rusya-Ukrayna Krizinin Gölgesinde Uluslararası İlişkiler'i Yeniden Kurgulamak
Dr. Öğr. Üyesi Müge YÜCE

04 Nuri (Killigil) Paşa ve Türk Savunma Sanayine Katkısı
Dr. A. Cüneyt KÜSMEZ

08 Batı'nın Aydınlik Ruhları İlker Nuri ÖZTÜRK

12 Nasıl Bir Erzurum, Nasıl Bir Yerel Yönetim?
Prof. Dr. Cevat GERNİ

14 Prof. Dr. Selâhattin Olcay'ın Erzurum'un Kurtuluşu İle İlgili Derlemeleri
Naci ELMALI

18 Furûğ-î Ferruhzâd ve Şiiri (1934-1966)
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

22 Kurtuluş Savaşının Efsane Kılıcı...
Prof. Dr. Kemal ARI

25 Aziz Nesin'in Babası Abdülaziz Efendi İçin Yazdığı Şiir

26 Kalkınma ve Güç
Kutlu Altay KOCAOVA

28 İş Adamlığı, Sanayiciliği ve Politikacılığıyla Örnek Bir Yurtsever: Nuri DEMİRAĞ
Yaşar ÖZTÜRK

32 Türkiye'nin Yeşil Nükleer Enerji Gücü Toryum
Dr. Sıtkı Yılmaz KUŞKAY

37 Türk Tarihi'nin Önemli Figürleri
Abdurrahman ZEYNAL

GELİŞİM ERZURUM
Palandöken Gelişim Derneği'nin yayın organıdır.
ISSN: 2757-5020
YIL 4 | SAYI 21
Mart 2022 | 15 TL

İmtiyaz Sahibi
Lokman LOKMACI
Yazı İşleri Sorumlusu
Numan ÜN
Sayfa Tasarımı
Cavit Emre ŞEN

İletişim
Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/Erzurum
0 (530) 544 76 72
@ f v
gelisimerzurumdergisi

Baskı
ZAFER MEDYA GRUP
Yenikapı Caddesi
Eski Cezaevi Karşısı
Kadıoğlu Sokak No: 1
Yakutiye/Erzurum
0 (442) 234 22 85
zafgrafikofset@gmail.com

© Her hakkı saklıdır.

Bu dergide yer alan yazı, makale, şiir ve fotoğraflar elektronik ortamlar da dahil olmak üzere yazılı izin olmaksızın kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayımlanan eserlerin tüm mesuliyeti yazarlarına aittir.

RUSYA-UKRAYNA KRİZİNİN GÖLGESİNDE ULUSLARARASI İLİŞKİLER'İ YENİDEN KURGULAMAK

Müge YÜCE*

"Artık güneşin doğmasını bekleyecek gücüm kalmadı
ama siz yeni doğacak günü mutlaka bekleyiniz."

Stefan ZWEIG

Uluslararası sistem ve toplum, 20. Yüzyıl içerisinde 20 yıl ara ile gerçekleşen iki dünya savaşında sınır tanımayan bir şiddete tanık olmuştur. Farklı ideolojilerin birbirini reddeden dünya görüşleri, silah sistemlerinin gelişmesi, savaşların cephe gerisine taşınarak sivil insanları etkilemesi ve toplumlarda yaşanan yaygın çaresizliğin totaliter rejimlere güç kazandırması bu şiddetin yayılmasına etki eden unsurlar olmuştur. Yukarıda alıntı yapılan cümle bu döneme tanık olan, şiddeti derinden hisseden ve küresel toplumun geldiği noktadan ümidini keserek hayatına son veren Stefan Zweig'in 1942'de yazdığı son cümleler olmuştur. 20. Yüzyılın en etkili yazarlarından birisi olan Zweig'in hayatına son verişinde açıkça görülen ümitsizlik, yazarın kendisinden sonra gelecek nesillere ümit vaad etmesine engel olmamıştır.

Nitekim 1945'de İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi sonrasında Avrupa-Amerika mer-

kezli değer yargıları üzerine kurulan uluslararası sistem, tarihte en uzun barış çağlarından birisinin yaşanmasına zemin hazırlamış ve yeni bir dünya savaşının ortaya çıkmasını engelleyecek işbirliği mekanizmaları kurulmuştur. Bununla birlikte 1990'lı yıllardan itibaren Çin'in küresel ekonomideki artan payı, 2000'li yıllardan itibaren Putin liderliğindeki Rusya'nın etki alanını genişletmeye çalışılan politikaları uluslararası sistemdeki mevcut düzenin sorgulanmasına ve güç dağılımının yeniden belirlenmesine yönelik söylemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin de "Dünya Beş'ten Büyüktür" söylemi ile katıldığı, uluslararası sistemin yapısında revizyona ihtiyaç duyulduğuna yönelik yaygın kanaat, Batı dünyasında varoluşsal bir tehdit algısı yaratmıştır.

Bu tehdit algısı ile Batı merkezli ittifakın en önemli savunma örgütlerinden birisi olan NATO'nun 2008 Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna ve Gür-

cistan gibi ülkeleri de içine alacak şekilde genişleme politikası izleyeceğini ilan etmesi, Rusya'nın tehdit algılarını güçlendirmiştir. Uluslararası İlişkiler'de "Tukidides Tuzağı" olarak adlandırılan bu durum; kısaca bir devletin kendi güvenliği için izlediği politikaların bir diğer devletin güvensizliğini beslediğini ifade etmektedir. 2022 yılının Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline yol açan gelişmeler bu tür bir güvenlik-güvensizlik olgusu ile açıklanabilmektedir. 2008 NATO genişleme politikasının ilan edilmesinden sonra Rusya, önce Gürcistan'a daha sonra 2014'de Kırım'a müdahale etmiş ve bu bölgelerde kendi kontrolü altında siyasi düzenler oluşturmuştur.

Krize baktığımız çerçeveyi biraz daha genişletecek olursak, Rusya'nın etki alanını genişletmeye dönük politikalarının yalnızca Avrupa merkezli güçlerin genişlemesinden değil ayrıca Çin'in yükselişi ve Orta Asya-Ortadoğu gibi Rusya'nın etkin olduğu coğraf-

yalarda giderek etkin bir aktör olmaya başlamasından kaynaklandığını görebiliriz. Dolayısıyla batıdan AB ve NATO'nun, doğudan Çin'in izlediği politikalarla ortaya çıkan "sıkışma-çevrelenme" hissi, Rusya'yı agresif bir dış politikaya yöneltmiştir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan şiddetin ve nükleer yok oluş tehdidinin yarattığı kaygıların hatırasının hâlâ çok taze olması sebebiyle, 21. Yüzyılın konvansiyonel ve nükleer bir topyekün savaşa sahne olmayacağı ümidi yüksektir. 21. Yüzyıl silah ve ideolojilerin savaştığı bir yer değilse de giderek bir toplumun sahip olduğu dünya görüşünün diğer toplumların değer ve normları ile rekabet ettiği bir yer haline gelmiştir. Nitekim bugün Rusya ve Çin liderliğinde dile getirilen küresel sistemin revize edilmesi gerekliliği, yeni dünya düzeninin Batı merkezli değerler yerine Asya merkezli değerlerin de içselleştirildiği çok-merkezli ve kapsayıcı bir nitelikte kurulması söylemini içermektedir.

Buradan hareketle 21. yüzyılı diğer yüzyıllardan farklı kılan özellik; tek bir dünya görüşü, medeniyet idraki ve terakki anlayışı ile yaşanmayacak olmasıdır. Dünyanın değişimine *dünyayı algılama biçimindeki değişimin* de eşlik etmesi, Uluslararası İlişkiler'in işleyişini, karar vericilerin karar verme mekanizmalarını da doğrudan değiştirecektir. Böyle bir ortamda Avrupa-merkezli, çatışma odaklı ve dışlayıcı bir Uluslararası İlişkiler anlayışını sürdürmek imkân dışıdır.

Tocqueville (2019), henüz 1800'lerde yazdığı eserinde "Toplumsal durum her zaman siyasal durumun temelinde bulunur" diye yazmıştır. Bu cümleyi uluslararası sisteme uyarlayacak olursak, gerçek anlamda daha adil ve barışçıl bir uluslararası düzen için daha *bütüncül* bir bakış açısına sahip bir *toplumsal durum* yaratmak zorundayız. Bu bütüncül bakış açısına sahip olmak için bugün Asya toplumlarının kültürel birikimi, önemi yadsı-

namaz bir imkân sunmaktadır. Nitekim iyi ve kötünün aynı anda bir arada olamayacağına inanan Batı toplumunun aksine Doğu toplumlarında iyi ve kötü aynı anda bir arada bulunabilir. Ve hatta bulunmalıdır. Çinli yazar Mo Yan'ın (2019) *Kızıl Darı Tarlaları* isimli romanının baş kahramanı olan Luohan Amca da *karanlık gecenin geçip gideceği ve parlak şafağın yakında sökeceği* konusunda hep ısrarlı olmuştur.

21. yüzyılda ayakta kalmak isteyenler, artık yalnızca bilgiye erişenler değil bu bilgiyi işleyip farklı kültürel bakış açıları ile sentezleyebilenler olacaktır. Bu sebeple Medeniyetler Çatışması tezinin aksine bugün Medeniyetler Sentezi'ne ulaşabilenler önce kendilerine daha sonra ülkelere ve nihayet küresel topluma katkı sağlayabileceklerdir.

S. Zweig ve M. Yan'ın geleceğine inandıkları *parlak şafağı* görebilmek için kapsayıcı bir bakış açısını hep birlikte kurabilmek ümidi ile..

NURİ (KİLLİGİL) PAŞA VE TÜRK SAVUNMA SANAYİNE KATKISI

A. Cüneyt KÜSMEZ*

Mustafa Nuri Killigil'in ata soyu Gagauz Türklerine dayalıdır. Babası Hacı Ahmet Bey, annesi Ayşe Hanımdır. 4 erkek 2 kız evlada sahip ailenin 1890 doğumlu üçüncü evladı olan Mustafa Nuri Killigil'in, Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Orduları Başkomutan vekili ve aynı zamanda Harbiye Nazırı olan Enver Paşa, abisidir.

1906 Kasım'da girdiği Harp Okulu'ndan 26 Ağustos 1909'da mezuniyeti sonrası ataması, 3. Ordu emrinde olacak şekilde yapılmıştır. 9 Ocak 1910'da 3. Ordu'da 71. Alay, 3. Tabur, 3. Bölük komutanlığına, 12 Ekim 1910'da ise Padişah hizmetindeki Piyade Bölüğü'ne görevlendirilmiştir. 1911'de İtalyanlara karşı Trablusgarp'ta Margab muharebesine katılmıştır. 19 Ekim 1912'de üsteğmenliğe terfi etmiş ve aynı tarihte 1. Kolordu, 6. Alay 1. Tabur'da, Bölük komutanlığı yapmıştır. 6 Kasım 1913'te yüzbaşılığa terfi ederek 15 Haziran 1914'te Viyana Ata-

şemiliterliğe atanmış ve 2 ay sonra 15 Ağustos 1914'te Harbiye Nezareti makam yaverliği görevi verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Bingazi Muharebelerinde bulunmuştur. 1915 Şubat'ın Trablusgarp'ta Afrika Grupları Genel Komutanlığına tayininden bir yıl sonra 24 Eylül 1916'da binbaşı olmuştur. 1918 Ocak'ında Kafkas İslam Ordusu Komutanlığına atanmış ve Harbin sonuna kadar kaldığı bu görev sırasında rütbesi 3 Mart 1918'de yarbaylığa, daha sonra fahri tümgeneralliğe yükseltilmiştir. Aynı zamanda 3 Ağustos 1918'de padişah yaverliği ve Azerbaycan Hükümeti nezdinde temsilci olarak atanmıştır.

Nuri Paşa'nın Kafkasya'ya gelerek göreve başlamasıyla beraber hemen Kafkas İslam Ordusu'nun kurulması için çalışmalarına başlamıştır. Kafkasya'ya geliş Türkler tarafından sevinçle karşılanmış ve yar-

dım çağrısında bulunan Azerbaycan topraklarında Kafkas harekâtına başlamıştır. Türk ordusu, Ermeni ve Bolşevik güçlerine karşı Azerbaycan'da amansız bir mücadeleye girişmiş ve pek çok yeri geri almıştır. Kafkas İslam Ordusu büyük başarılar elde ederek Bakü'ye yaklaşmıştır. Birinci Bakü taarruzundan sonra ikincisi yapılmış ve sonunda 15 Eylül 1918'de Bakü kurtarılmıştır. Bakü'nün kurtuluşu Türklerde ve Azerbaycan halkında büyük bir sevinç sebep olmuş ve kutlanmıştır. Ermeni faaliyetlerinin devam etmesi üzerine Kafkas İslam Ordusu'nun bir bölümü bu kez Karabağ'a Ermeni Taşnak güçlerinin yaptığı kıyıma son vermek için harekete geçmiştir. Kafkas İslam Ordusu'nun diğer bir kısmı ise yardım çağrısında bulunan Kuzey Kafkasya bölgesinde Dağıstan'a harekâtını ilerletmiştir. Ancak Mondros Mütarekesinin imzalanması ile harp hali sona ermiştir.

Milli Mücadele sürerken, 1920 Haziran'ında emrindeki kuvvetlerle Azerbaycan'dan gelerek Doğu Cephesi Komutanlığına gönüllü olarak katılmıştır. Burada Ermenilere karşı yapılan Sarıkamış harekâtında 12. Tümen'in sağ kanadına komuta etmiş ve Sarıkamış'ın geri alınmasında yararlık göstermiştir.

Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Doğu Cephesi Komutanlığının Sarıkamış, Kars ve Artvin'i kurtarmasından sonra Milli Mücadele devam ederken Doğu Cephesi Komutanlığına ait silah imalâthanelerinde görev almış ve sonrasında 4 Ekim 1923'de de emekli olmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında aldığı çeşitli nişan ve madalyaların yanı sıra, 31 Ocak 1929'da İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Türk İstiklal Harbi sonrasında bir süre Ankara'da kalarak ticaretle uğraşmış ve geldiği İstanbul'da 1933'de Zeytinburnu Demir Eşya Fabrikası'nı kurmuştur. Fabrikada matara, demir çubuk, soba, tuğla, kumbara gibi eşyaların yanı sıra silah, tapa ve mermi üretmiştir. Daha sonra 1938'de Söğütözü'de bulunan Madeni Eşya Fabrikası'nı satın almış ve fabrikayı geliştirerek matara, gaz maskesi, çelik başlık, soba gibi eşyaların yanında tabanca, 81 mm havan, mühimmat, tapa, uçak bombası ve tahrip kalıpları üretmeye başlamıştır. Zeytinburnu Fabrikası'nı 1946'da kapatarak Söğütözü'ye taşınmış ve burada imal ettiği silah ve mühimmatı Milli Müdafaa Vekâletine satarak önemli bir tedarikçi olmuştur.

Nuri Paşa'nın 1933 yılı itibarıyla Zeytinburnu Fabrika-

sında başladığı silah ve mühimmat imalini, Reiscumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün de imzaladığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisince yayımlanan bir kararnamede ile gerçekleştirmiştir. İmal ettiği ürünler arasında Yavuz Gemisi'nin 28 cm.lik ve 8,8 cm.lik topları için gerekli olan kanat emniyetli tapalar vardır. Nitekim bu mühimmat Milli Müdafaa Vekâleti, Zeytinburnu Fabrikası sahibi Nuri Paşa'dan alınmasına karar vermiştir. Ayrıca bu kararnameye ek olarak 07 Mart 1934 tarihinde çıkarılan başka bir kararname ile de Yavuz Gemisinin 15 cm.lik topları için gerekli olan bilyeli tapaların da tedarik edilmesine karar verilmiştir.

Bu tedarik sürecine, Milli Müdafaa Vekâleti yaptığı alımlar ile devam etmiş ve hatta ürün çeşidi artırılarak ordunun

İhtiyacı olan silah, mermi ve tapaların tedariki sürmüştür. Nuri Paşa, top, havan, uçaksavar mermi ve tapalarının yanında uçak bombaları da yapmıştır. Yine 20 Haziran 1936 tarihinde çıkarılan bir kararname ile dağıtılan topları için gerekli olan 24.000 adet merminin tapalarının; 12 Mayıs 1938 ve 17 Şubat 1940 tarihlerinde çıkarılan kararname ile Heinkel tipi ağır bombardıman tayareleri için tahrip ve lağım bombalarının; 06 Ocak 1939 tarihinde çıkarılan kararname ile donanmada

mevcut 40 mm. uçaksavar topları için gerekli olan ve askeri fabrikalarda temini mümkün olmadığı için hassas tapa, 6000 tahrip danesi, 1000 adet izli merminin Nuri Killigil (Killigil) Fabrikasından pazarlıkla alınmasına karar verilmiştir. Nuri Paşa, askeri fabrikalarda temin edilemeyen 40 mm.lik uçaksavar topları için mermi ve tapa yaparak, özel sektör olarak Milli Harp Sanayiinin gelişmesine ve Türk Ordusu'nun ateş gücünün artırılmasına büyük katkı sağlamıştır.

Nuri Paşa, yeni silah, mermi ve tapa yapmasının yanında, mevcut olan mermilerin değiştirilmesi ile ıslah edilmesi işlemlerini de yapmıştır. 03 Nisan 1940 tarihinde çıkarılan bir kararname ile 21 cm.lik kara topçu mermisi gövdesinden istifade edilerek, 3719 adet uçak bombasının yaptırılması; 20 Mayıs 1940 tarihinde çıkarılan kararname ile gemiler için lüzumlu olan 11.000 adet merminin alınması ve bir kısmının ıslahı Nuri Killigil Fabrikasına verilmiştir.

Nuri Paşa, Milli Savunma Bakanlığı adına yaptığı işlerle ilgili olarak herhangi bir sıkıntıyla karşılaştığında, İkinci Dünya Savaşı'nın da devam etmesi göz önüne alınarak Bakanlıktan destek ve kolaylık görmüştür. Milli Müdafaa Vekaleti, 31 Mayıs 1943'de 7,5/30 cm.lik Krupp sahra toplarına ait 60.000 şarapnelin mermiye çevrilmesi için Nuri Paşa'ya verilen 25 ton pirinç çubuğa ilave olarak 69 ton pirinç verilmesini uygun görmüştür. Ayrıca bu işlemle ilgili olarak, 05 Ağustos 1944 tarihinde çıkarılan başka bir kararnamemle Nuri Paşa'ya fiyat farkı verilmesine karar verilmiştir. 21 Ağustos 1941'de ise ordunun ihtiyacı olan 10.000 adet tabancanın Nuri Killigil fabrikasından alınmasına karar verilmiştir. 9 mm.lik tabancanın yapılmasında tamamen tasarım ve imalat Nuri Paşa ve Türk mühendislerine aittir. "Killigil Tabancası" olarak bilinen tabanca burada imal edilmiştir. İmal ettiği silah ve mühimmat Milli Müdafaa Vekaletine satıldığı gibi, yurt dışına da ihraç edilir. Silah ve mühimmat imaline ilave olarak İzmir'in Karaburun ilçesinde cıva madeni

çıkarır. İç ve dış piyasada satar. Mısır, Pakistan, Suriye gibi ülkelere de silah, tapa ve mermi satılmaktadır.

Bu bir bakıma ileride Türk tipi bir piyade tüfeğinin yapılmasının da önünü açacak bir çalışmadır. Ancak 2 Mart 1949'da Sütlüce'deki Fabrikası'nda sebebi bilinmeyen bir nedenle meydana gelen patlama, Türk silah sanayisinde özel teşebbüs olarak yeni projelerin önünü kapatmıştır.

Patlamanın faili ve nedeni bulunamamıştır. Patlamanın bir sabotaj olduğu yönünde dönemin uluslararası siyasi gelişmeleri gözönüne alındığında dikkate değer değerlendirmeler yapılmaktadır. Nitekim Arap-İsrail savaşı ve İsrail'in tanınması öncesinde Nuri Killigil silahlarının Filistin'de kullanılması ve Türkiye'nin dış politikada bağımsız bir tutum sergileyememesi bu değerlendirmeleri dikkate değer kılmaktadır. O günün bir gazete haberinde ilginç bir rastlantı vardır. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası Müdür Yardımcısının Ankara'ya geldiği ve Türkiye'nin kalkınmasında öncelikle hedefin tarım olması yönünde telkini yer almaktadır. Yani Batı öncelikle ABD, Türkiye'nin sanayi alanında ilerlemesini istemediği çok açık bir şekilde görülmektedir.

Bu patlama ile birlikte fabrika yok olmuş ve patlamadan sonra yapılan aramalarda da birkaç parçalanmış eşyası dışında Nuri Killigil'in cesedi bulunamadığından öldüğüne karar verilmiştir. Ne yazık ki dönemin muftüsü cesedin bütün olmadığı gerekçesi ile cenaze namazının kılınmayacağına

hükmetmesi üzüntüleri daha da artırmıştır. Hâlbuki patlamada ölen diğer 15 kişiye ait parçalanmış haldeki cenazelerin 7 Mart 1949 tarihinde Beyazıt Camii'nde cenaze namazı kılınmış ve ardından Nuri Killigil Fabrikası Şehitliği'ne gömülmüştür. Ayrıca bu onbeş kişiye ait cena-

Nuri Paşa, yeni silah, mermi ve tapa yapmasının yanında, mevcut olan mermilerin değiştirilmesi ile ıslah edilmesi işlemlerini de yapmıştır. 03 Nisan 1940 tarihinde çıkarılan bir kararname ile 21 cm.lik kara topçu mermisi gövdesinden istifade edilerek, 3719 adet uçak bombasının yaptırılması; 20 Mayıs 1940 tarihinde çıkarılan kararname ile gemiler için lüzumlu olan 11.000 adet merminin alınması ve bir kısmının ıslahı Nuri Killigil Fabrikasına verilmiştir.

zelerin arasında Nuri Killigil'in cenazesine ait parçaların da bulunma ihtimali yüksektir. Cenazenin daha sonra tespit edilen ana gövdesi ise annesinin mezarının yanı başındaki yerde 24 Mart 1949 tarihinde toprağa verilmiştir. Bununla birlikte fabrika şehitliği bakımsız haldedir. Bu durum Nuri Paşa'nın hatırasına karşı yapılan ikinci bir üzüntü kaynağıdır.

Sonuç olarak, sanayi gelişimini XIX. Yüzyıldan itibaren tamamlayan Batı, silah sanayiini de aynı oranda geliştirmiş ve yayılcı politikasının bir vasıtası olarak kullanmıştır. Bu yayılcı politikalar karşısında sürekli bir savunma anlayışı içerisinde olan ve bunu öncelikle tedarik ettiği silah ve teçhizat ile modernize etmeye gayret ettiği ordusu ile engel olmaya çalışmıştır. Bu dönemde kısmi imalatlar gerçekleştirilse de topyekûn bir hale dönüşmemiştir. Fakat Nuri Killigil, hem Birinci Dünya Harbi hem de Türk İstiklal Harbi'nde bulunması nedeniyle edindiği tecrübeler sonucunda milli bir silah sanayinin gerekli olduğunun farkındadır. Bu bakımdan Türkiye'nin ilk yerli silah sanayi tasarımcısı ve imalatçısıdır. O Birinci Dünya Harbi ve Türk İstiklal Harbi'nde verdiği kutlu mücadelesini Türk silah sanayinin gelişimi için de vermiştir. Ruhu Şâd olsun...

KAYNAKÇA

Nejdet KARAKÖSE, Afrika Grupları Komutanı-Kafkas İslâm Ordusu Komutanı-Sütlüce Fabrikası'nın Sahibi Nuri Paşa (Killigil) (Enver Paşa'nın Kardeşi), Ötügen Yayınları, Ankara 2012.

Serpil SÜRMELE, "Nuri (Killigil) Paşa'nın Trablusgarp Savaşı Hatıraları", Atatürk Dergisi, Cilt.1, Sayı.1, Erzurum 2016.

Attila ORAL, Nuri Killigil, Demkar Yayınevi, İstanbul 2016.

Marziye MEMMEDLİ-Muharrem Yunus ÇELİK, "Türk ve Rus Kaynaklarına Göre Kafkas İslâm Ordusu'nun Kafkasya Harekâtına Yeni Bir Bakış", Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 6/11, ss.403-428, 2020.

Abdullah Cüneyt KÜSMEZ, "Balkan, I.Dünya Harbi ve Türk İstiklal Harbi'nde Ateşli Silahların Temin, Tedarik ve Kullanımı (1912-1922)", s.321-353, Osmanlı Tarih Araştırmaları-II, Saime Selenga GÖKGÖZ-Ahmet Oğuz, Kriter Yayınları, İstanbul 2020.

BATI'NIN AYDINLIK RUHLARI

✉ İlker Nuri ÖZTÜRK

Onlar asırlar öncesinden bugüne uzanan önyargılarla İslam'a ve Müslümanlara mesafeli Batı kültüründe doğdular, yetiştiler. Ancak bu onların hakikati bulmalarına, İslam dini ve medeniyetini tanımalarına ve tanıtılmalarına mani olamadı.

Dârü'l-İslâm topraklarında doğmuş olmanın bize sağladığı kolaylık nedeniyle rehavet içindeyiz. Yıllar önce Mehmet Akif Ersoy, "Safta emeksizce yaşamak, çalışmaksızın amacına erişmek hakkını, böyle bir ümidi kim veriyor?" diye sormuştu. Başka bir inançtan Müslümanlığa geçen kişilerin hikâyelerindeki mutluluk ve kendilerince İslam'ı anlatışlarındaki tat karşısında sahip olduğumuz kıymetin farkına varıyoruz. Müslüman olduktan sonra tebliğ yazıları ve konferanslarıyla

İslam'ı anlatmaya çalışanlarda Sezai Karakoç'un şu mısralarını görüyoruz: "İslâm bir sevinçti kaplardı içimizi."

Son yıllarda iletişimin artmasıyla daha çabuk haber aldığımız ihtida haberleri yüz güldürüyor. Spordan siyasete, edebiyattan sinemaya, sahne dünyasından akademiye birçok ünlü isim İslâm'la şerefeleniyor. Bu yazıda İslam düşüncesi alanında metinler üreten ve sonradan hidayete eren belli başlı isimleri anacağız.

✦ Gelenekteki hakikat avcısı: René Guénon

Modernlik ve gelenek arasındaki ayrıma dikkat çeken René Guénon, Gelenekselci Ekol'ün (Tradisyonalizm) en önemli temsilcilerinden biridir. 1886 yılında Fransa'da dünyaya gelir, katı bir Kato-

lik ailede büyür. Matematik, felsefe, edebiyat eğitimi aldıktan sonra o dönemin diğer araştırmacıları gibi Çin, Hindistan, İran ve Mısır'daki din algısı ve ezoterik gelenekleri üzerinde keşiflerde bulunur. İnanç olarak nasıl bir tercih yapacağı herkes tarafından merak edilirken 27 yaşında, tanınmış bir yazar olarak İslam'a ihtida ederek Abdülvâhid Yahya ismini alır. İsviçreli ressam İvan Gustav Aguéli vasıtasıyla Şeyh Abdurrahman Elîş el-Kebîr ile tanışması buna vesile olur. Fransa'daki artan baskılar sonrası 1930'da Mısır'a geçer ve vefatına kadar Kahire'de münzevi bir hayat yaşar. Öyle ki yazılarını seven bir okuru, yan komşusu olan Şeyh Abdülvâhid Yahya'nın gerçekte René Guénon olduğunu yıllar boyu anlayamaz.

Burada Martin Lings ve Frit-hjof Schuon ile de görüşür.

16. yüzyıldan bu yana Avrupa'nın içinde bulunduğu durumu dini hassasiyetten uzak, bireyci, maddeci, bilginin değersiz görüldüğü bir "karanlık çağ" olarak tanımlar. İslâm başta olmak üzere asırlık dini geleneklerdeki hakikatin kıymetine dikkat çeker. Manevi bir arınma ve terbiyenin gerekliliğini vurgular. Batı uygarlığının modern bunalımdan kurtulma reçetesinde; gördüklerimizin ötesinde bir hakikat evreni ve hikmet ihtiyacı vardır. Eylem karşısında bilginin üstünlüğünü savunur. Bahsi geçen asırlık dini geleneklerdeki hakikati bir araç olarak kullanır. Doğu'nun geleneksel öğretilerinin Batı dünyasında tanınmasında önemli bir rol üstlenir. Sahte maneviyat eğitimi konusunda insanlığı uyarmaya gayret eden Guénon, Batı'daki birçok ihtida hikâyesine vesile olur. Ülkemizde de yayınlanan Modern Dünya'nın Bunalımı, Doğu ve Batı, Varlık Mertebeleri kitaplarına imza atar.

✦ Sanat ile iktisat arasında bir garip: Abdülkadir Es-Sufi

İskoçya'da dünyaya gelen (1930) Ian Dallas; gazeteci, senarist, oyuncu, yazar olarak tanınır. İngiliz televizyonlarında senaryosunu yazdığı diziler gösterilir, İtalyan yönetmen Federico Fellini'nin

filminde oynar. Eric Clapton başta olmak üzere Londra'nın önde gelen sanatçılarıyla diyalog halindedir. 1967'de Fas'a gider ve bir Ramazan günü İslam'la müşerref olur. Yeni kimliği Abdülkadir es-Sufi ile arayış peşindeki Batılı ruhları İslâm'a davet için çalışır. Bu amaçla enstitü, yayınevi kuran, cami yapımında öncü olan es-Sufi, 1976 yılında İslam'ı kabul etmiş müritleriyle

✦ İslamofobiye çürüten Peygamber sevgisi: Annemarie Schimmel

Dinler tarihi ve tasavvuf alanında çalışmaları bulunan Annemarie Schimmel, üniversitenin Şarkiyat bölümünde okuduğu sırada İslam sanat tarihi, hüsnühat, Arapça, Türkoloji dersleri alır. Arap filolojisi ve İslamî ilimler alanında doktorasını tamamlar. II. Dünya Savaşı sonrasında akademide

H. H. Schaefer ile tanışır ve onun tavsiyesiyle Mevlana'yı keşfeder. Onun etkisiyle Ney'in Nağmeleri adlı kitabı kaleme alır. Kitap, Hermann Hesse tarafından takdir edilir. 1952'de İstanbul'a gelip çeşitli şair ve yazarları tanır, bazı dergilerde Cemile Kıratlı müstearıyla yazılar yazar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ders verir. İstanbul ve Amerika sonrası döndüğü Almanya'da 2003'te 81 yaşında hayatını kaybeder.

birlikte Norwich'te bir "Müslüman Köyü" kurar. 1978'de ise İspanya merkezli Murabitun Hareketi'ni kurup zekât, sadaka, ticaret konulu çalışmalar yürütür. Geçtiğimiz yıl 91 yaşında aramızdan ayrılır.

Türkiye'de İsmet Özel çevirisiyle okura ulaşan Gariplerin Kitabı'nın yanı sıra

Annemarie Schimmel; Yunus Emre, Hallâc-ı Mansur, Mevlânâ aracılığıyla Batı'da yükselen İslamofobiyle mücadele eder. Hz. Muhammed'in örnek alınıp kardeşlik ve eşitlik öngören niteliklerini anlatabilsek İslâm'ın doğru anlaşılabilirliğini anlatır. Annemarie Schimmel Batılı çevrelerin alaycı eleştirileri karşısında Peygamber sevgisini yüceltmekten ve O'nun kıymetini anlatmaktan geri durmaz. İslâm dinini, tarihini ve sanatını tasavvuf-tan hareketle Avrupa'ya anlatmaya çalışır.

Yasaları değiştiren anne: Aminah Assilmi

1945 doğumlu Janice Huff, Protestan vaiz olarak faaliyetler yürütüyordu. Hristiyanlığı anlatmak ve daha rahat tanıtabilmek için katlandığı(!) tiyatros kulübündeki Arap öğrenciler vesilesiyle Kur'an'la tanışır. Hristiyanlaştırmak istediği Arap öğrencilerle daha rahat iletişim kurabilmek için İslâm'la ilgili araştırma yapmaya başlar. Kur'an tercümesini okudukça notlar alır, farklı kaynaklarla Müslümanlık üzerine okumalarını genişletir. İslam araştırmaları onu çevresinden ve en önemlisi evinden, ailesinden uzaklaştırır. 30 yaşında tek başına yaşamaya başlar. Bir gün Amerika Oclahoma'daki evinin kapısını çalan Abdülaziz eş-Şeyh ile aklındaki soruları, kalbindeki değişimi konuşur.

Ayrıntılı ve derinlikli bir karşılık görür. 1977'de İslâm'a geçerek Aminah Assilmi adını alır. Önce eşini sonra işini kaybeder. Çocuklarının velayeti için mücadele eder ve onun sayesinde yasalar değişir. Artık hiçbir anne, dini inançları nedeniyle çocuklarından ayrı kalmayacaktır.

Başta ailesi olmak üzere çevresini İslâm'la tanıştır. Ninesi 100 yaşında Müslüman olur fakat ihtidasını kabul edemeyen babası onu öldürmeye kalkışır, kız kardeşi akıl hastanesine kapatılması için başvuruda bulunur. Seneler süren çabası sonuç verir; babası, kardeşi, annesi, eski eşi ve çocukları ihtida eder. Aminah Assilmi, İslâm'ın milliyet ve kültürler

üzeri bir üst kimlik olduğunu anlatır. Uluslararası Müslüman Kadınlar Birliği'ni kurup dünyanın farklı bölgeleriyle dayanışmayı sağlar. Müslümanlığı seçenler için eğitim merkezi kurar. Ramazan ve Kurban bayramlarının Amerika'da tanınması için görüşmelerde bulunur. Ufak da olsa bir sonuç alır ve Amerikan Ulusal Posta İdaresi 2001 yılında "Bayram Pulu" (Eid Stamp) basmaya ikna oldu. Yazılar ve konferanslarla İslam'a adanmış hayatı, 2010 yılındaki bir trafik kazasında son bulur. Çocukları ve kurduğu birlik bugün onun gayretini sürdürüyor.

Siyonizm karşıtı adalet mücadelesi: Roger Garaudy

Katolik bir aileye mensup olarak doğar ve sonrasında komünist görüşleri savunur. Bu görüşler doğrultusunda akademide bir hayli yol kat eder. Hareketli, zeki ve sorgulayıcı biri olan Garaudy, Komünist Parti'nin çeşitli tutumlarına karşı çıkar. Katoliklik ve Marksizm arasında bir görüş teklif eder. Sonrasında yolculuklar ve konferanslarla geçen bir ömür geçirir. Farklı kültürleri ve inançları inceler. İslam ve İslam medeniyetinden etkilenir, 1982'de ihtidasını açıklar.

Garaudy'ye göre Batı, Rönesans'tan itibaren Allah inancından uzaklaşmış, merkeze insanı almış, bilimin her meseleye cevap verdiğine inanarak pozitivizme yönelmiş,

parayı ve güçlü olmayı put haline getirmiştir. Ona göre Batı, tükettirmeye dayalı bir ekonomik sistem kurmuştur. Bu durumun dünyayı intihara sürüklediğini savunur. Batı zihniyetinin sebep olduğu başka bir sorunsu çevre kirliliğidir. Garaudy, alternatif enerji kaynaklarına dikkat çeker. Ayrıca terörist İsraililerin Filistinlilere uyguladığı zulmü yüksek perdeden dile getirir, dünya genelinde iktisadi ve siyasi yönlendirmelerden ötürü Siyonizm'e de eleştiriler getirir. Bu çıkışlar sonrası Garaudy yargılanır. Batı'nın ben-merkezci bakışına karşı çıkıp Allah'ın yok sayıldığı yönetimi, vahşi ekonomik yöntemi, bloklaşma siyasetini reddeder. Sistemin sonucu olan gelir adaletsizliği ve eğitim eşitsizliğinde ezilen zayıf ülkeleri savunur. 1913-2012 arasında yaşamış olan Garaudy, Batı medeniyetinin içine düştüğü derin boşluğu 50'ye yakın kitabında anlatır ve İslam ülkelerinde hayli şöhret kazanır.

Kuran'ı kendi diline tercüme eden ilk İngiliz: Muhammed Pickthall

Marmaduke Pickthall muhafazakâr bir papazın oğlu olarak hayata Londra'da gözlerini açar. İki kız kardeşi de rahibedir. Babası ve dedesinin izinden giderek papaz olur. Edebiyat, astronomi ve tabiat bilgisi alanında da eğitim alır ki tabiat ilgisi İslam'a giden yolda ona bir kapı açacaktır. Görevli olarak Filistin'e gitmeden önce Mısır'da Arapça öğrenir. Binbir Gece Masalları'na benzettiği Şam, Halep, Kahire ve Kudüs'te İslâm'a yakınlık

duymaya başlar ve şu notu yazar: "Bu insanların biz Avrupalılardaki gibi zengin olma, yaşama hırsı ve ölüm korkusu gibi endişeler taşımadıklarını hissettim."

Dârü'l-İslâm topraklarında doğmuş olmanın bize sağladığı kolaylık nedeniyle rehavet içindeyiz. Yıllar önce Mehmet Akif Ersoy, "Safta emeksizce yaşamak, çalışmaksızın amacına erişmek hakkını, böyle bir ümidi kim veriyor?" diye sormuştu. Başka bir inançtan Müslümanlığa geçen kişilerin hikâyelerindeki mutluluk ve kendilerince İslam'ı anlatışlarındaki tat karşısında sahip olduğumuz kıymetin farkına varıyoruz. Müslüman olduktan sonra tebliğ yazıları ve konferanslarıyla İslam'ı anlatmaya çalışanlarda Sezai Karakoç'un şu mısralarını görüyoruz: "İslâm bir sevinçti kaplardı içimizi."

İngiltere'ye döndükten sonra Osmanlı'da isyanlar başlar. Müslümanların Ortodoks papazlar tarafından öldürülmesini Hristiyanların bir zafer gibi kutlamalarına anlam veremez. Batı'ya bakışı değişme-

ye başlar. Toprakları parçalanma sürecine giren Osmanlı'nın bağımsızlığı lehinde yazılar yazar, Türk dostu olarak Batı toplumunda Müslümanlara lanetli gözüyle bakılmasına karşı çıkar. Bir süre Erenköy'de yaşar, İttihatçı kanaat önderleriyle görüşür. Binlerce Müslüman'ın Bulgaristan'da katledilmesine karşılık Kara Haç Seferi kitabıyla Müslümanları müdafaa eder. 1917'de bir konferansta Müslümanlığı kabul ettiğini duyurur ve Muhammed Marmaduke Pickthall olarak tanınır.

Hintli Müslümanların talebi doğrultusunda Kur'an'ı İngilizceye tercüme eder. Bu, ana dili İngilizce olan bir Müslüman tarafından hazırlanmış ilk mealdir. Pickthall'ın düşüncelerinde iki faktör, din ve tabiat sevgisi önemli yer tutar. Bu sebeple Ortadoğu'ya gittiğinde önce dinleri karşılaştırır, tabiata ve insana en uygun din olarak gördüğü İslâm'ı kendine daha yakın hisseder. Sanayi devriminin çevreye ve insana yaptığı olumsuz etkiler üzerinde ilk duran kendisi olur. Kalbini İslâm'a açan Pickthall, Avrupa Barışı söyleminin bir sanrı olduğu görüşündedir. 1936'da vefat ederken ardında Doğu'yla Karşılaşmalar, Balıkçı Said, İslam Medeniyetinin Dinamikleri adlı kitapları kalır.

NASIL BİR ERZURUM, NASIL BİR YEREL YÖNETİM?

☞ Cevat GERNİ*

Ömrümün 42 yılını Erzurum'da yaşadım. "Ortalama Erzurum kültürü" ile yoğrulduğum. Duygusal bağım bir tarafa, özellikle Atatürk Üniversitesindeki meslektaşlarımla birlikte yaptığımız akademik çalışmalar sayesinde Erzurum'un tarihi, kültürel, siyasal, ekonomik ve bölgesel açıdan nasıl bir öneme sahip olduğunu daha iyi anladım.

Bölgesel/yerel kalkınma konularına iyi-kötü aşına birisi olarak, maalesef, meseleyi kavrama düzeyim ölçüsünde kaygılarım da giderek arttı. 1980'li yıllardan itibaren bölgesel dengesizliklerin derinleşmesi, merkez il konumundaki Erzurum'un her yönüyle gerilemesi, bu sürecin bölge ve ülke genelinde etkileri vb. hususlar hep endişe kaynağım, dolayısıyla çalışma konularım oldu. Fakat daima şunu düşünüyordum: siyasi iktidarların makro politika tercihleri yanlış da olsa, başarılı bir yerel yönetim pek çok şey yapabirdi. Ne yazık ki, yapılamadı!

Hayallerimde hep ideal bir Erzurum kent modeli vardı. Notlarımı almıştım. Yakın zamandaki ziyaretlerimde Erzurum'daki değişimi görünce kötümserliğim iyimserliğe dönüşmeye başladı. Ayrıntılı verilere sahip değilim, fakat görünen değişim ve gelişim karşısında yeniden çok ümitlendim, heyecanlandım... Gelişim Erzurum Dergisi'nden yazı talebi gelince de daha önce yayımlanmış olduğum bir yazımı gözden geçirerek tekrar sizlerle paylaşmak istedim.

Evet, nasıl bir Erzurum ve nasıl bir yerel yönetim? Cevabı, yerel yönetim için şu üç temel amaçla özetleyebilirim:

- Erzurum için bir "21.Yüzyıl Vizyonu" ortaya koymak ve gerçekleşmesine katkıda bulunmak.
- Bölgesel kalkınmaya yerel yönetim inisiyatifi ile katkıda bulunmak.
- Katılımcı, bilimsel bir yönetim tarzı tesis etmek.

Bunları açalım:

1. Günümüzün rekabetçi dünyasında, yaşayabilir olmak için nasıl bireyler, firmalar ve uluslar geleceğe yönelik projeksiyonlar oluşturuyor ise, gelişmiş ülkelerde kentler de geleceklerini önceden belirlemeye, yönlendirmeye çalışıyorlar. Bu anlamda, Erzurum için "21. yüzyıl vizyonu" ne olmalıdır? Bu vizyon, Erzurum'un "modern bir kent yapılanmasına" kavuşmasıdır; "tarihi kent kimliğinin ortaya çıkarılmasıdır" ve "sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış bir kent" olmasıdır.

- **Modern bir kent yapılanmasından** kast edilen, aksamayan bir alt yapının tesisi; coğrafi şartlara uygun estetik bir imar; temiz bir çevre; düzgün bir trafik ve park sistemi; yeterince yeşil alan, spor tesisleri, park ve çocuk bahçeleri; yoksul kesimlerin yararlanacağı kolaylıklar, vb. özellikleri haiz,

"yaşamının güven ve mutluluk verdiği" bir kenttir.

- **Erzurum'un "tarihi kent kimliğinin" ortaya çıkarılması** ile de biri kültürel, diğeri maddi olmak üzere iki yönlü kazanç elde edilecektir. Erzurum'a gelen bir yabancı tarihi görünümünü adeta yaşamalıdır. Kişisiz yapılanma ve düzensiz şehirleşme ile bu kimlik kaybolmamalıdır. Bizden sonraki nesillere "tarihi şuuru" yaşatacak mirası bırakmalıyız. Ayrıca, "tarihi kent kimliği" turizm açısından da fevkalade önemlidir. Dünyada birçok kent tarihi kimliklerini yaşatan yapılanmaları ile muazzam kazançlar elde etmektedirler. Erzurum bunun için büyük bir hazinedir.
- **Erzurum'un "sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış bir kent" olmasından** kastımız ise sahip olduğumuz kaynak potansiyellerinin

çevreye duyarlı biçimde değerlendirilerek üretim, gelir ve istihdam yaratması için yerel yönetimin katkısı ve yönlendirici rolüdür.

2. İleri ülkelerdeki gibi ülkemizde de yerel yönetimlerin yetkileri, dolayısıyla kaynakları yönlendirme güçleri fazladır. Mevcut yapıda, **yerel yönetim inisiyatifi** ile pek çok şeyi gerçekleştirmek mümkündür. Bu çerçevede; yörenin potansiyellerini değerlendirecek, katma değeri ve istihdam kapasitesi yüksek yatırım alanlarına yerel yönetim "bizzat", "ortaklıklar şeklinde" veya "teşvik edici kolaylıklar sağlayarak" yatırım yapılmasını sağlayabilir. Bir tek örnek verelim: Mesela, geleneksel alanların dışında yenilikçi bir yaklaşımla, biyoteknoloji kaynaklı projelerle Erzurum'un sağlıkta, tarım ve gıdada, madencilikte ve çevre teknolojilerinde, stratejik gü-

venlikle ilgili üretim dallarında önemli bir merkez olması, dolayısıyla rekabet üstünlüğü sağlayarak zenginleşmesi ve yoksulluğun giderilmesine katkıda bulunmak mümkündür.

3. Erzurum'un 21. yüzyıl vizyonunun gerçekleşmesi, ancak **"etkin bir yönetim tarzı"** ile mümkündür. Bu yönetim tarzının temel özellikleri "kurumsallaşma", "katılımcılık", "interaktiflik", "uzlaşmacılık" ve "ekip ruhu" dur. Bu anlamda kent, toplumun 4 temel unsuru ile yoğun "işbirliği" ve "ortak karar sahipliği" ile yönetilmelidir. Bu 4 temel unsur; "sivil toplum kuruluşları", "iş dünyası", "üniversiteler ile diğer kamu kuruluşları" ve tabii ki "yerel yönetim"dir.
  - Bu ümitlerle, yerel yöneticilerimizin Erzurum'u layık olduğu konuma taşıyacaklarına inanıyorum.

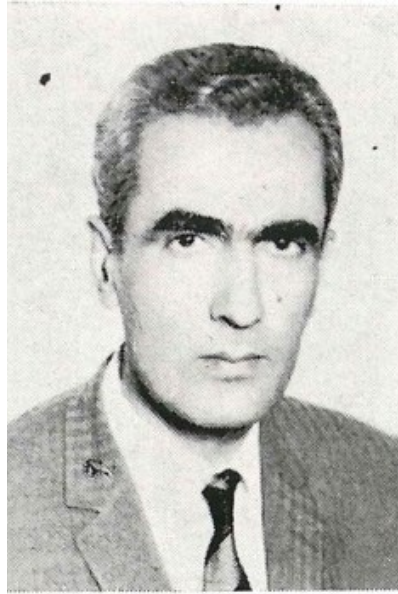

PROF. DR. SELÂHATTİN OLCAY'IN ERZURUM'UN KURTULUŞU İLE İLGİLİ DERLEMELERİ

☞ Naci Elmali

Türk Diline değerli hizmetlerde bulunmuş bilim adamlarımızdan biri olan Prof. Dr. Selâhattin Olcay'ın kendisinden söz eden ansiklopedilerde 1923 yılında Kars'ta doğmuş olduğu yazılıdır.¹

Babası Süleyman Efendi'nin görevi gereği ailece birkaç şehirde bulunmuş olmaları dolayısıyla memur çocuğu olduğunu; ilmiye sınıfının askere alınmadığını bildiğimiz Milli Mücadele yıllarında yaşanmış olayların anlatıldığı bir hatırasında yer alan '... kendisine bağlı müfrezedeki er telaşlanır, esas vaziyetine geçer' şeklindeki ifadesinden, babasının askerliği bir meslek olarak seçmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Babasının Sarıkamışlı, annesi Fatma Hanım'ın Tortumlu olduğu; Alaattin adında da Merkez Bankası'nda çalışan bir kardeşinin bulunduğu; emekli Genelkurmay Başkanlarımızdan Necdet Öztoran Paşa ile bacanak oldukları da aile dostlarından emekli öğretim üyesi, dilbilimci Turgut Acar tarafından söylenmektedir.

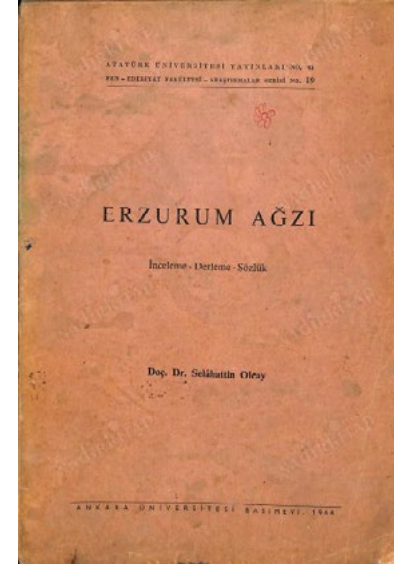

Hayatı hakkında pek fazla bilgiye erişemediğimiz Selâhattin Olcay, 1963 yılında yayınlanan 'Erzurum' adlı dergideki 'Kurtuluşa İki Destan' başlıklı yazısında ailesi ve çocukluk Erzurum'u ile ilgili olarak şu bilgileri vermiştir:

"Soyca Erzurumlu'yum amma, ömrümün yalnızca birkaç günü bu şehirde geçmişti. Aşağı Mumcu Mahallesi'nin ortasından incecik bir su akan daracık bir sokağı, geçen yılın

Eylül ayı sonlarına değin hayalimde yaşadığı durdu. Erzurum denilince işte bu daracık sokağı, onunla birlikte sola doğru akıp giden o incecik suyu hatırlarım."

İlkokulu Adana'da, ortaokulla liseyi Ankara'da tamamlayan Prof. Dr. Selâhattin Olcay, buranın ardından girdiği DTCF Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü 1945 yılında bitirmiş; bir süre Ekonomi Bakanlığı'nda çalışmıştır. Daha sonra 1953 yılında bitirdiği fakülteye asistan olarak girmiş, 1956 yılında doktorasını tamamlamış, 1957-58 yıllarını Almanya'da alanıyla ilgili araştırma yapmakla geçirmiş, 1961 yılında doçent olmuş, 1962 yılında da Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde göreve başlamıştır. 1967 yılında profesörlüğü hak etmesinden sonrasında ise fakültelerinin dekanlığını yapan Ziraat Fakültesi profesörlerinden Şaban Karataş'ın görevinden ayrılması üzerine Fen-Edebiyat Fakültesi'ne dekan olmuştur.

Atatürk Üniversitesi'nde görev yaptığı yıllar 1966 yılında yayınladığı 'Erzurum Ağzı' kitabıyla memleketine vefa borcunu bir nebze olsun ödemiş olan Prof. Dr. Selâhattin Olcay'ın bu eseri dışında Zeynep Korkmaz'la birlikte hazırladığı 'Fuzulî'nin Dili Hakkında Notlar' (Ankara, 1956); 'Ebü'l-Leys Semerkandî'nin Tezkiretü'l Evliyâ Tercümesi' (Erzurum, 1965); 'Doğu Trakya Yerli Ağzı' (Ankara, 1966) ile Kars Turizm ve Tanıtma Derneği Ankara Şubesi başkanı Opr. Dr. Kemal Tuğcu'nun teşvikiyle Ensar Aslan ve Ahmet Bican Ercilasun'un ortak hazırladıkları 'Arpaçay Köylerinden Derlemeler' adlı (Ankara, 1976) yayınlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

Birçok hocamızın doktora ve doçentlik jürilerinde bulunduğunu da bildiğimiz Prof. Dr. Selâhattin Olcay ile ilgili olarak Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Yard. Doç. Dr. Turgut Acar, Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz, Prof. Dr. Turgut Karabey, Prof. Dr. Yavuz Akpınar, Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. Ensar

Orhan Okay, Saim Sakaoğlu ve sigara tiryakisi Türkes'in damadı Turgut Günay, 2 Mart 1971 tarihinde Orhan Okay'ın (Lojmanlardaki 3. Blok, 2. Kattaki) evinde bir kitap incelemesi yaparlarken (Saim Sakaoğlu Albümü)

Aslan ve Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz gibi kendisini yakından tanıyanların bilgilerine başvurduk. Bu akademisyenlerimizden özellikle Selâhattin Hoca'nın ailecek görüşüğünü öğrendiğimiz Saim Sakaoğlu, Turgut Acar'la öğrencisi Efrasiyap Gemalmaz'dan şu ilginç bilgilere ulaştık:

"Prof. Dr. Selâhattin Olcay'ın ev hanımı, Bilecikli ve

30 Ağustos'ta doğmuş olduğu için adının öyle konduğu söylenen Zafer Hanım'la yaptığı evliliğinden iki oğlu dünyaya gelmiş... Bunlardan büyüğünün adı Mustafa Hürsit; Erzurum'da bulunmuş olduğu yıllar dünyaya gelen küçük oğluna da Erzurum'un kurtuluş gününde doğduğu için Erzurumluluğunu ispat etmek istercesine Kutlu Dadaş adını koymuşlar.

Sağdan 1. Fuad Okay, 2. Kutlu Dadaş Olcay, Alparslan Tolasa, ... ; soldan 4. de Selen Sakaoğlu (Saim Sakaoğlu Hocamızın söylediğine göre MHP'nin efsane lideri Alparslan Türkes'in fotoğrafının asılı bulunduğu Atatürk Üniversitesi lojmanlarındaki bu ev, kızı Umay Hanım'la damadı Turgut Günay'ın, Harun Tolasa'nın, Ahmet Bican Ercilasun'un, belki de bizim ev olabilir! Çoğu Erzurum doğumlu olan çocuklarımız herhalde toplanmış birinin yaş gününü kutluyorlar) (Saim Sakaoğlu Albümü)

¹ Bkz: Türk Dünyası Ortak Edebiyatı / Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Cilt: 7, (O-S), Ankara 2007, Sayfa: 23; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, 7. Cilt, sayfa: 117-118.

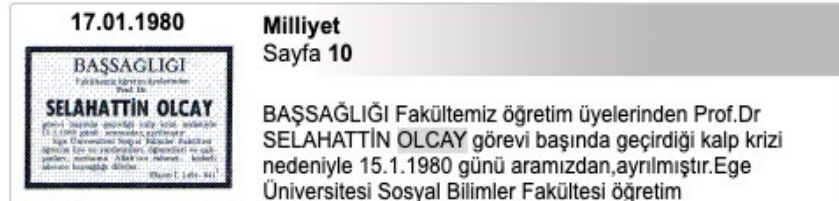

Atatürk Üniversitesi'nin değişik fakültelerinde kimisi kadro alamayan, kimisi fakültelerindeki doluluk, kimisi de siyasi görüş nedeniyle Erzurum'dan ayrılmak zorunda kalan Harun Tolasa, Mehmet Akalın, Tevfik Tarkan gibi Tarih, Coğrafya, Edebiyat ve İngilizce bölümüne mensup ona yakın öğretim görevlisiyle birlikte hareket eden Prof. Dr. Selâhattin Olcay da İzmir Ege Üniversitesi'nde yeni açılan Sosyal Bilimler Fakültesi'ne nakletmiş, fakat İzmir'de aradığı huzuru ve rahatı bir türlü bulamamıştır.

Prof. Dr. Selâhattin Olcay, Erzurum'da bulunduğu yıllar Erzurum'un tipik Halk Partilileri gibi sosyal demokrat bir görüşe sahip olduğu için **'Solcu / Komünist'** diye nitelendirilmiş; gittiği İzmir Ege Üniversitesi'nde de Erzurumlu, Erzurum'dan gitmiş olması, özellikle de değiştirmedığı **'25 plakalı'** aracı yüzünden **'Pis Faşist'** damgası yemiş, derslere girdiği sınıftan başlamak kaydıyla uzun zaman baskı görmüş, sürekli ölüm tehditleri almış, geçirdiği bir kalp krizi neticesinde, ansiklopedilerde 1979 olarak belirtilmiş olsa da, doktora öğrencisi Efrasiyap Gemalmaz'ın saklamış olduğu Milliyet gazetesinde yayınlanan taziye ilanında da görüleceği göre **15 Ocak 1980 tarihinde İzmir'de vefat etmiş, Bornova Mezarlığı'na defnedilmiştir.**"

➤ Vatan Kurtulurken Ecdadımız Neler Çekmiş Biliyor musunuz?

Yakından tanıyanların ses-siz, sükût bir insan ve oldukça kültürlü, âsil bir aile çocuğu

Prof. Dr. Selâhattin Olcay ve fotoğrafı başsağhidesinde bulunan oğlu Mustafa Hürşit ile birlikte yattıkları İzmir / Bornova Mezarlığı'ndaki kabristanları

olduğu her halinden belli olduğunu söyledikleri Prof. Dr. Selâhattin Olcay, 1963 yılında Ankara'da yayınlanan **'Erzurum'** adlı dergide yer alan **'Kurtuluşa İki Destan'**² başlıklı yazısında, on sekiz yaşında askere alınan babasının sık sık kendilerine anlattığı yürekleri burkan hatıralarına yer vermiştir.

Vatan kurtarılırken de, kurtulduktan sonra da bu milletin neler çektiğinin bilinmesi, unutulmaması ve Erzurumlu'nun bir asırdır belini niye bir türlü doğrultmadığının anlaşılması için Prof. Dr. Selâhattin Olcay'ın asker olan babasının

hatıralarına yer vermemizin uygun olacağını düşündük:

"... Açlık çekmişler... Bir avuç kavurğa bir erin ekmeği, yemeği, katığı, yemişi olmuş! Ebegöme-ci, yemlik, cırnak, gıvırcık, evellek, düvelek, kızılca³ toplamışlar tarlalardan... Çiğ yemişler, haşlamış yemişler bunları. Bu vatan parçası bugün bizlerin et ambarı! Fakat ne mümkün o günlerde tikesini bulmak etin! İşte hiç unutamadığım iki hadise... Gene babamdan dinlemiştim: Birlik, köylerden birinde kalyormuş. Babam, akşam karanlığı henüz çöktüğü bir sırada koğuş olarak ayrılan mereğe girer, içeride koyu bir yanık kokusu var. Ayak

sesini işiten bir er kapıya kapıya doğru seçirtir⁴, babamı görünce telâşlı bir halde esas vaziyetine geçmeye çalışır. Babam sorar: 'Bu koku ne oğlum?' Er daha telâşlanır, ne diyeceğini bilemez, donakalır... Babam içeriye doğru ilerler... Köşede bir ateş yakılmış, üzerinde kara birşey, cızır cızır yanmakta... Eğilir bakar ki, el büyüklüğünde bir gön parçası! Durumu anlar ve kaçarcasına uzaklaşır...

İkinci hadise Kurtuluştan sonraya rastlar... Babam bir bahar günü, Erzurum köylülerinden soyca zengin bir arkadaşını görmeye gider... Bütün aile köyün ayakta kalabilmiş olan birkaç yapısından birinde barınmaktadır... Arkadaşı, babamı büyük bir sevinçle gözyaşları arasında karşılar, kucaklaşırlar... Babam o gün orada kalır. Akşam yemeğinde kaygana, sabah süt ikram ederler! Babam bir aralık, dışarı çıkmak ihtiyacı duyar... Arkadaşı, sıkılgan bir halle yıkıntılar arasında bir yer gösterirken şöyle der: 'Kardeşim tuhafına gitmesin, şimdilik bir inek ile birkaç tavuk edinebildik! Bütün yediğimiz ot gibi şeyler... Hep yeşil çık(ar)ıyoruz!'

Yalnız, açlık mı çekilmiş... Eller, ayaklar, kulaklar, gövdeler donmuş... Yollar, beller, yamaçlar, dereler- tepeler, dağlar-taşlar, köyler, kasabalar, şehirler yedisinden yetmişine değil, memedekinden yetmişine değin şehitlerle dolmuş, kurtarılmış Erzurum, kurtarılmış güneşin doğduğu yerler! ..."

➤ Behçet Mahir ve 'Erzurum'un Oniki Mart Kurtuluş Desdani'

Prof. Dr. Selâhattin Olcay, yazısının bir bölümünde de son meddahlarımızdan Behçet (Mahir) Emi ile yaptığı şu ilginç konuşmaya yer vermiştir:

"... Atatürk Üniversitesi'nin **'Canlı Folklor Arşivi'** Behçet Efendi'den kurtuluşun ilk günlerinde söylenmiş destanlardan hatırlayabildiklerini rica ettiğim zaman, 'Beg! Biz bu desdanlari çoh sonralari söyledik, o zaman söylemedih' diye karşılık verdi.

Neden o zaman söylemediklerini sorduğumda da, 'Beg, Erzurum gurtulduğunda çoh sevündük, feget darlıh vardı, desdan söylemegi sonradan ahıl ettik, bizden istedikleri zaman gurtuluş günlerini düşünür, söylih. Eger istersen sene de o günü, bu günü söylih. Yalağuz bene üş beş gün möhlet ver!' dedi. Gerçekten Behçet Efendi sözleştiğimiz gün, tam saatinde geldi ve bir bir söyleyerek bana bu destanları yazdırdı. Yıllar geçtikçe bu

destanlar çiğ benzeri büyü-yüp gelişerek yarının büyük Erzurum Kurtuluş Destanını kuracaklardır." diyen Prof. Dr. Selâhattin Olcay'ın 'Hekâtcı Behçet Emi'den derlemiş olduğu iki destandan birisi olan **'Erzurum'un Oniki Mart Kurtuluş Desdani'**nda Behçet Mahir, o günlere ait duygularını şöyle ifade etmiştir:

"Esger gelir (hem) dereden, (hem) düzden, İki yıldır ayrıldıh gelinden, gızdan, Ayrı düştüh biz de vetanımızdan, Ağlama Erzurum bu esaletde Ses verdin cihana Oniki Mart'da!

Yağmur yağar ayahlarım islanır, Sahat onikide toplar seslenir, Birgün olur ordi gelir yaslanır, Ağlama Erzurum bu esaletde Ses verdin cihana Oniki Mart'da!

Antirik Ermeni gumandar oldi, Tahtacı Mığrıdıc selama durdi, Boyacı Agop da gapılar gırdi, Ağlama Erzurum bu esaletde Ses verdin cihana Oniki Mart'da!

Seslen Erzurum Kâzım Paşa gelir, Halıt Paşa (gelir) hem dağlar delir, Türk Ordusu dere dağlar bülir, Ağlama Erzurum bu esaletde verdin cihana Oniki Mart'da!

Sönmüş idi senin gahven, ocağın; Gazma, kürek gızlar daşır nacağın, Bir gün olur gine tüter ocağın, Ağlama Erzurum bu esaletde Ses verdin cihana Oniki Mart'da!

Bir sabah namazi Süvari uci Coşa gelmiş, Türk'ün elde gılcı, Düşman(in)i sürdi aci mi aci Ağlama Erzurum bu esaletde Ses verdin cihana Oniki Mart'da!

Söyliyen Behçet'dir, söyleden Hah'dır, Gözümler görmüşem yalanım yohdur, Yetişdi Türk'ün yolu mubahdır! Ağlama Erzurum bu esaletde Ses verdin cihana Oniki Mart'da!"⁶

⁴ **Seğirtme:** Koşma; **Gön:** Hayvan derisi.

⁵ **Ahıl:** Akıl; **Beg:** Bey; **Düşünür:** söylih; **Düşünüp:** söylüyoruz; **Dışarı:** çıkma **İhtiyacı duymak:** Tuvalet ihtiyacı basıl olmak; **Emi:** Emmi, amca; **Feget:** Fakat; **Hekât/çı:** Hikâye/ci, masal anlatıcısı; **Möhlet:** Mühlet, süre; **Sevündük:** Sevindik; **Yalağuz:** Yalnız; **Zeman:** Zaman.

⁶ Behçet Mahir'in şiirinde kullandığı bazı kelimelerin karşılıkları: **Antirik,** Mığrıdıc, **Agop:** İşgal günlerinde Erzurumlulara zulmün envâ-yi türlüünü yaşatan, insanlıktan nasibini almamış Ermeni cetelerinin başı. **Antrik:** ve cete mensuplarından birkaçı. **Ayrı:** Ayrı. **Ayrıldıh:** Ayrıldık; **Bülir:** Biliyor; **Dasdan:** Destan; **Daşır:** Taşıyor; **Erzurum:** Erzurum; **Esalet:** Esaret; **Esger:** Asker; **Gahve:** Kahvehane; **Gılcı:** Kılıç; **Gine:** Yine; **Gumandar:** Kumandan; **Hah:** Hak; **Halıt:** Hallit; **Ordı:** Ordu; **Sahat:** Saat; **Vetane:** Vatan; **Yoh:** Yok.

² Selâhattin Olcay, **'Kurtuluşa İki Destan'**, Erzurum (Erzurumlu Öğrencilere Yardım Derneği), (Özel Sayı) Ankara 1963, sayfa: 9-10.

³ Erzurum yöresinde kır alanında toplanarak yenilen, yenilmesinde sakınca görülmeyen yeşillik cinsi bitkiler.

FURÛĞ-İ FERRUHZÂD VE ŞİİRİ (1934-1966)

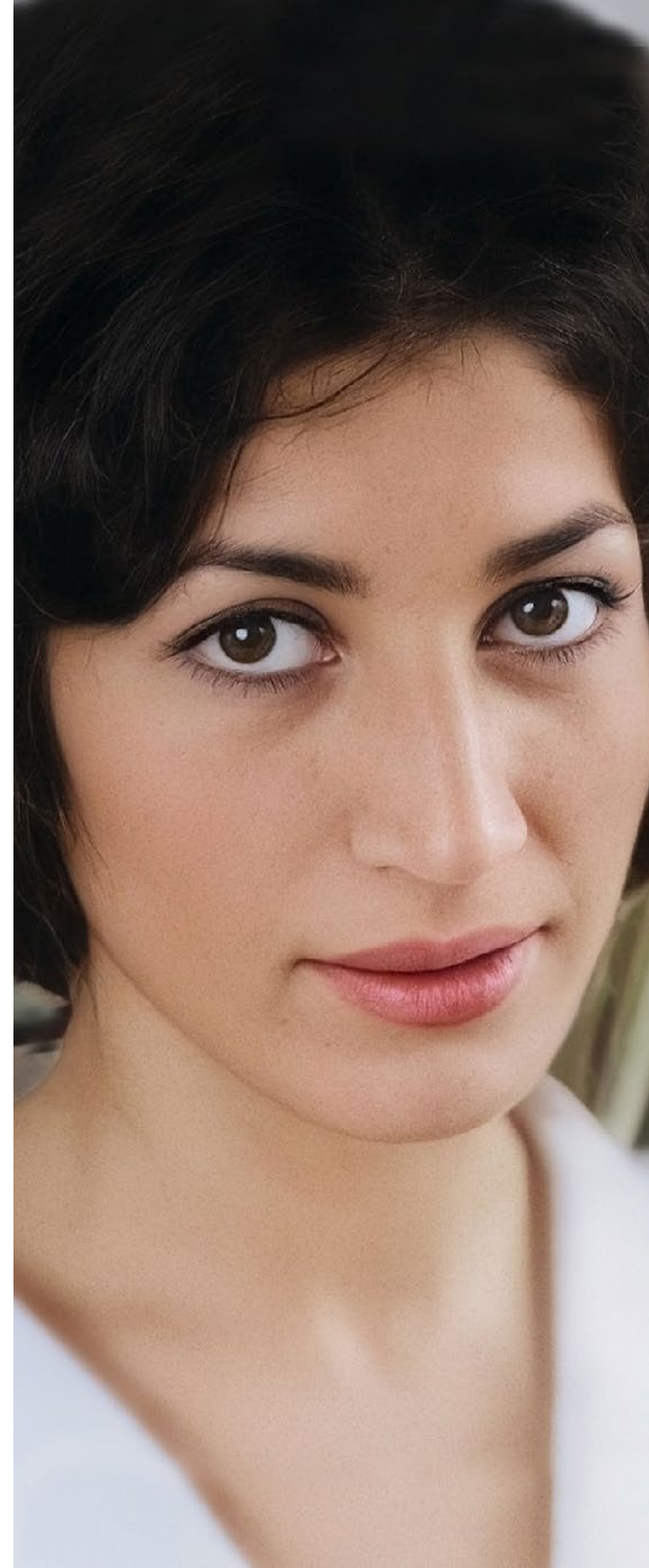
🗨️ Nimet YILDIRIM*

İranlı kadın şairler arasında Pervîn-i İtisamî'den sonra ikinci sırada yer alan Furûğ-i Ferruhzâd, 1934 yılında Tahran'da dünyaya geldi. Çocukluk ve gençlik dönemlerini orta halli bir aile ortamında geçirdi. Bir ordu görevlisi olan babası Muhammed-i Ferruhzâd, çocuklarının eğitimi için kendine özgü bir tarz izleyerek, Furûğ'un ifadesiyle onları askeri disiplinle yetiştirmeye çalışıyordu. Furûğ, ilkokulun ardından Hüsrev-i Hâver Lisesi'nin orta kısmını bitirdikten sonra Kız Sanat Mektebi'ne devam etti. Daha sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde ressamlık eğitimi gördü. Bu sanatların etkileri şiirlerinde de göze çarpmaktadır. On altı yaşındayken (1950) anne tarafından akrabalarından o dönemler İran'ın hiciv yazarları arasında yer alan kendisinden on beş yaş daha büyük Pervîz-i Şapûr ile ailelerinin karşı çıkmalarına rağmen evlenen Furûğ, bir süre sonra (1953) eşinin görevi nedeniyle onunla birlikte Ahvaz'a gitti. Ancak evlilik hayatı fazla uzun sürmedi ve anlaşmazlık gerekçesiyle hem eşinden ve hem de Kamyâr adlı oğlundan ayrılmak zorunda kaldı.¹

On üç-on dört yaşlarında şiir yazmaya gazel ile başlayan Furûğ, şairliğinin ilk yıllarına ait bu gazellerinin hiçbirini yayınlamadı. İlk şiirleri Hândenihâ adlı dergide yayımlandı. Sanat hayatının kapılarını bir şair ve ressam olarak aralayan Furûğ, 1954 yılından itibaren şiir kitaplarını yayınlamaya başladı. Daha sonraları bu iki uğraşına yedinci sanat olarak adlandırılan sinemayı da ekledi. 1958 yılından itibaren film teknikleri ve sinemayla da yakından ilgilenmeye başlayan Furûğ'un hayatında yedinci sanatın da oldukça önemli yeri vardı. Dönemin ünlü sanatkarları ve yazarları arasında yer alan İbrahim-i Gulistân ile birlikte başta sinema olmak üzere çeşitli alanlarda çalışmalarda bulundu. "Gulistân Film"de onunla birlikte yıllarca çalıştı. 1959 yılında ilk olarak sinema alanında araştırmalar yapmak, film teknolojisiyle yakından tanışmak ve projelerini gerçekleştirme için ortam hazırlama amacıyla İngiltere'ye gitti. 1960'da İngiltere'den döndükten sonra sinemayla daha yakından ilgilenmeye başladı. İbrahim-i

Gulistân ile birlikte birkaç kısa metrajlı filme imza attı. Daha sonra sinema dünyasıyla ilgili çalışmalar için tekrar İngiltere'ye gitti. 1962'de cüzmamlılar ile ilgili bir belgesel yapımı için Tebriz'de çalışmalarına başladı. Bu dönemin hatırası Tebriz'de çekimlerini gerçekleştirdiği "Hâne Siyâh Est: Ev karadır" adlı filmidir. Söz konusu film, 1963 yılında Batı Almanya'da düzenlenen bir film festivalinde en iyi belgesel ödülüne layık görüldü. Aynı yıl, Keyhân gazetesi için gazete yayını konulu bir tanıtım filmi hazırladı. Furûğ'un, tiyatro alanında da birtakım çalışmaları bulunmaktadır.²

Daha sonraki yıllarda İbrahim-i Gulistân ile birkaç film daha yapan Furûğ, 1964 yılında İtalya, Almanya ve Fransa'yı kapsayan bir seyahatte bulundu. Avrupa'da kaldığı sürede Almanca ve İtalyanca öğrendi. 1965 yılında Unesco Kültür Birimi tarafından Furûğ'un hayatını konu alan otuz dakikalık bir belgesel film hazırlandı. Aynı yıl İtalyan bir yönetmen Furûğ-i Ferruhzâd'ın hayatını konu alan on beş dakikalık bir film hazırladı.³

Her büyük şairin en etkili şiiri, ölümüdür. Bu en son ve en üzücü şiirini söylemesinden sonra bir bakıma şairin diğer eserleri de olgunluk derecesine erişmiş, tam anlamını bulmuş olur. Kendi ifadesiyle yalnız bir kadın olan, kocasından ayrılmasıyla daha da yalnızlaşan, şiiri ve sinemayı sanat hayatının bir sırdaşı, bir yoldaşı olarak algılayan Furûğ-i Ferruhzâd, 1966 yılında otomobiliyle geçirdiği bir trafik kazasında 32 yaşında vefat etti.⁴

📌 Eserleri:

1. Esir
2. Divâr
3. İsyân
4. Tevellud-i Diğer
5. İmân Beyâverîm Be Âgâz Faslı Serd,

Furûğ'un yukarıda adı geçen eserlerindeki şiirlerinin tamamı Divân-i Kâmil-i Eş'âr-i Furûğ, daha sonraları da Divân-i Eş'âr-i Furûğ-i Ferruhzâd adıyla yayımlanmıştır. Şiirleri dışında eserleri arasında birkaç tiyatro çevirisi ve film senaryosu yer almaktadır.

1. Bâ Kodâm Dest?: Hangi El İle?

Seviyorum onu...

Tohumun ışığı sevdiği gibi
Tarlanın rüzgarı sevdiği gibi
Kaygım dalgayı sevdiği gibi
Kuşun yüksekleri sevdiği gibi
Seviyorum onu...

Aşk ne ile
Ebedileştirilebilir?
Hangi öpücükle, hangi dudakla?
Ne zaman, Hangi gecede?
Yok olup giden ben gibi...

Günler gibi...
Mevsimler gibi...
Yuvalar gibi...
Evlerin damındaki karlar gibi...
O da sonunda

Gölgeler arasında toz olacaktır
Eski bir fotoğraf gibi
Yırtılıp kaybolacaktır
Hangi el ile Aşk ebedileştirilebilir?
Hangi el ile?⁵

2. İsyân: İsyân

Dudaklarım suskunluk kilidi vurma
Söylenmemiş hikâyem var gönlümde
Ayağımdan ağır bağları çöz
Bu sevdadan dolayı perişan gönlüm
Gel ey adam, ey bencil yaratık
Gel, aç kafesin kapılarını
Bir ömür boyu beni zindana tıktıysan da
Şu bir nefes için salıver artık beni
Ben o kuşum
Çoktan beri kafasında uçma sevdası olan o kuş
Daracak göğsümde iniltiye dönüştü şarkım
Tükendi hasretle günlerim
Dudaklarım suskunluk kilidi vurma
Söylemem gerekir sırlarımı
Duyurmam gerekir bütün dünya insanlarına
Ateşli sesimin yankılarını
Meltem öpücük aldı benden binlerce
Binlerce öpücük bağışladım güneşe
Senin gardiyan olduğun o zindanda
Bir tek öpücükle sarsıldı bir gece varlığım
Gel aç kapıyı, kanat çırpayım
Şiirin aydınlık gökyüzünde
Bırakırsan beni uçmaya
Bir gül olacağım şiir bahçesinde⁶

3. Kahr: Kûskünlük

Git..., git ona doğru, umurumda değil
Sen güneşsin...o yeryüzü...ben gökyüzü
Onun üzerine doğ, çünkü ben konmuşum
Naz ile yıldızların omuzuna
Beni perdelerin arkasına çeken sen
Nasıl anlamadın sırlarımı?
Bedeninden vazgeçtim senin, çünkü dünyada
Benim isteğimin amacı bir ten değildi
Koştusam sana doğru böyle
Aşka aşığım, senin visâline değil
Işıksız gecelerimin karanlığında
Senin hayalinden daha güzeldir aşkın hayali
Onun yanında oturduğun şu an
Sen, şarap ve ona kavuşma devleti!
Gitti geçmiş ve eskidi o efsane
Bir senin bedenini ve bir de onun yok olmayan
aşkı kaldı⁷

4. Şi'ri Berâyi To: Senin İçin Bir Şiir

-Oğlum "Kamyâr"a-
Senin için söylüyorum bu şiiri
Susamış bir yaz gün aşımında
Uğursuz başlamış bu yolun ortalarında
Bu sonu olmayan üzüntünün eski mezarında
Burada, suskundur bütün yıldızlar
Burada, ağlamaktadır bütün melekler
Burada, Meryem gülünün tomurcukları
Daha değersizdir çöl dikenlerinden
Burada oturmuş her yolun başına
Bir yalan, yüzsüzlük ve riya devi
Göremiyorum karanlık gökyüzünde
Dirilişin aydınlık sabahından bir ışık
Bırak yeniden
Dolsun gözlerim şebnem tanecikleriyle
Perdeyi açmaya kendim gittim
Meryem'lerin temiz yüzlerinden
Bu dışı zahit güruhla
Kolay değildir bu mücadele biliyorum
Benim ve senin şehrin, tatlı yavrucuğum
Yuvasıdır çoktan beri şeytanın⁸

5. İmân Beyâverim Be Ağâz-i Fasl-i Serd: İnanalım Soğuk Mevsimin Başladığına

Ve bu benim,
Yalnız bir kadın
Soğuk bir mevsimin eşliğinde
Yeryüzünün bulanık varlığını kavramanın baş-
langıcında
Gökyüzünün sade ve üzüntülü umutsuzluğunda
Bu çamurlu ellerin güçsüzlüğünde
Zaman geçti
Zaman geçti ve dört kez çaldı saat
Dört kez çaldı
Bugün Dey ayının ilk günüdür.
Bilirim mevsimlerin sırlarını ben
Anlarım sözünü zamanların
Kurtarıcı mezarda uyumaktadır.
Ve toprak, kabir
Dinlenmenin işaretidir.
Ben üşüyorum

Ben üşüyorum ve sanki bir daha asla ısınmaya-
cağım
Ey sevgili, ey tek sevgili "kaç yıllıktı acaba o şa-
rap?"
Bak burada zamanın ne kadar değeri var
Ve nasıl çiğniyorlar etlerimi balıklar
Neden beni hep denizin derinliklerinde saklı-
yorsun?
Ben üşüyorum ve sedef küpelerden rahatsızım
Ben üşüyorum ve biliyorum
Bir yabancı şakayığın kırmızı hayallerinin tama-
mından
birkaç damla kan dışında
hiçbir şey kalmayacaktır⁹

6. Âyehâ-yi Zemîni: Yeryüzü Ayetleri

O zaman
Güneş soğudu
Yeryüzünden bereket kalktı
Bitkiler sahralarda kurudu
Balıklar denizlerde kurudu
Toprak artık ölülerini
Kabul etmedi
Artık kimse aşkı düşünmedi
Artık kimse fethi düşünmedi
Hiç kimse
Artık hiçbir şeyi düşünmedi
Yalnızlık mağaralarında
Anlamsız varlıklar geldi dünyaya
Esrar ve afyon kokusu veriyordu kan
Hamile kadınlar

Başsız çocuklar Doğurdular...
Ne acı ve karanlık günler
Risaletin o şaşılacak gücünü
Yenilgiye uğratmıştı ekmek
İnsanlar birbirlerinin boğazlarını
Bıçaklarla kesiyorlardı
Kandan döşekler içerisinde
Çocuk yaştaki küçücük kızların
İrzına geçiyorlardı.¹⁰

1 Burkaî, Muhammed Bâkir, Sohenverân-i Nâmi-yi Mu'âsir-i İrân, Tahran 1373 hş., IV, 2683; Yakubşahi, Niyâz, 'Âşikânehâ, Tahran 1373 hş., s. 223-224; Muhammedi, Hasan Ali, Ez Bahâr Tâ Şehriyâr, Tahran 1375 hş., s. 637; Yahakkî, Muhammed Cafer, Çün Sebû-yi Teşne, Tahran 1375 hş., s. 129; Hâkimi, İsmail, Edebiyyât-i Mu'âsir, Tahran 1375 hş., s. 78.

2 Şâh Huseyni, Mihri, Zenân-i Şâ'ir, Tahran 1374 hş., s. 630; Burkaî, Sohenverân-i Nâmi-yi Mu'âsir-i İrân, IV, 2683; Yakubşahi, 'Âşikânehâ, s. 224; Muhammedi, Ez Bahâr Tâ Şehriyâr, s. 637-638; Yahakkî, Çün Sebû-yi Teşne, s. 130.

3 Yahakkî, Çün Sebû-yi Teşne, s. 130; Hukukî, Şi'r u Şâ'irân, Tahran 1368 hş., s. 218; Hukukî, Muhammed, Şi'r-i Zemân-i Mâ/Furûğ-i Ferruhzâd, Tahran 1376 hş., s. 181.

4 Yakubşahi, 'Âşikânehâ, s. 224; Turabî, Furûğ-i Diger, s. 11.

5 Furûğ-i Ferruhzâd, Divân, (Esir/ Bâ Kodâm Dest?) s. 72-76.

6 Furûğ-i Ferruhzâd, Divân, (Esir/İsyân) s. 93-96.

7 Furûğ-i Ferruhzâd, Divân, (Divâr/Kahr) s. 232-234.

8 Furûğ-i Ferruhzâd, Divân, (İsyân/ Şi'ri Berâyi To) s. 247-250.

9 Furûğ-i Ferruhzâd, Divân, (İmân Beyâverim Be Ağâz-i Fasl-i Serd) s. 323-325.

10 Furûğ-i Ferruhzâd, Divân, (Tevellud-i Diger/ Âyehâ-yi Zemini) s. 361-364.

KURTULUŞ SAVAŞININ EFSANE KILICI...

☞ Kemal ARI*

10 Eylül 1922 günü, İzmir körfezinin suları bir başka türlü dalgalanıyordu. Yıllarca süren tutsaklık sona ermiş; bir gün önce Türk süvarilerinin İzmir'e girmesi ve göndere Türk bayrağını çekmesiyle o kara günler sona ermiş; bir coşku ve sevinç tufanı, bir gün öncesinden buyana bütün İzmir'i sarmıştı.

Ve o gün; yani 10 Eylül cumartesi günü, Gazi Paşa diğer paşalarla birlikte İzmir'deydi. Halkapınar üzerinden rıhtıma ulaşan ve buradaki coşkuya tanık olan Gazi burada bir süre dinlendikten sonra hükümet Konağı'na doğru hareket etmişti. İzmir halkı, kumanda heyetlerine çiçek ve lavantalar serpiyor, şeker ve çikolatalar dağıtıyordu. Ortalık alkışa boğuluyor ve 'Yaşa' sedaları arasında minnet ve şükran duygularını dile getiriliyordu. Paşanın otomobiline, 9 Eylül gazisi kahraman süvariler eşlik ediyorlardı. Hükümet Konağı'nın önünde, meydanlığa, binlerce insan toplanmıştı. Kuşluk vakti, Paşa ve refakatindekiler İzmir halkı tarafından tebrik ediliyordu.

Böylece, 10 Eylül sabahı "...

Büyük Gazi, Fevzi ve İsmet Paşalar ve diğer kumandanlarla beraber kurtardığı İzmir'in sine-i muhabbet ve hürmetinde misafir oluyordu". Paşa Hükümet Konağı'nda bir süre kaldı. Gazi'nin yanında Nurettin Paşa vardı. Dışarıda üstleri tozlu topraklı subayların oradan oraya koştuğu görülüyordu. Gazi Paşa'nın bulunduğu yerde bir masa vardı. Ve masanın üzerinde, İzmir'e ilk giren kişiye verilmek üzere olan bir kılıç duruyordu. Bu kılıç, Sakarya Savaşı'ndan hemen sonra, Buhara'dan getirilen ve İzmir'e ilk olarak girecek İzmir fatihine vermek üzere Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edilmiş, 1402'de İzmir'in Timur tarafından alınışında belinde bağlı bulunan kılıçtı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, kendisine emanet edilen Kuran-ı Kerim ve kılıçları kabul ettikten sonra, kurulun önünde son derece titizlikle seçilmiş sözcüklerden oluşan bir konuşma yaptı. Bu konuşma, o dönemde Ankara Hükümeti'nin yarı resmi yayın organı olan ve Atatürk'ün isteğiyle çıkarılmış bulunan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bire bir yer aldı. Paşa konuşmasına Buhara Halk

Şuraları Cumhuriyeti halkının ve hükümetinin Yürütme Kurulu ve Bakanlar Şurası adına gelen muhterem heyete Türk halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti adına "hoş-amedî"/eyliyordu. Ardından da "Buharalıların milletimizle ırki ve dini revabıtı/(bağlantısı) açıktır" diyordu. Ona göre, bu bağların o zamana dek faaliyet alanına geçmesine, istilacı ve zalim güçlerin varlığı neden olmuştu.

Paşa burada, bir parça da diplomasi gereği, Türk-Sovyet yakınlaşmasını düşünerek ve Sovyetler'in de bir parça Batı kapitalizmine karşı savaşmasından güç alarak, "Şark İnkılab-ı Kebiri" deyişi ile Bolşevik Devrimi'ne vurgu yapıyordu. Bu büyük devrim, Kahraman Türk ordularının da büyük bir iftiharını kazanmıştı. Bu büyük olay, mazlum doğuluları günden güne sağlamlaşan bağlarla birbirlerine kenetlemişti. Paşa, kurulun önünde devam ediyordu: "Her ulusun kendi yazgısını kendisinin belirleyeceği hakkını, yalnız kuramda değil, eylemde de tanıyan Rusya Devrimi'nin bir parçası olan bağımsız Buhara

Şuraları temsilcilerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başkanı sıfatıyla hükümetinize teşekkür ederim..." "Buhara ahalisinin, Türkiye'deki Türk ve Müslüman kardeşlerine" armağan olarak gönderdiği Kuran-ı Kerim ile Türkiye Halk Ordusu'na bir takdir ve tebrik nişanı olarak gönderdiği kılıcın; iki önemli yadigar (hatıra) olduğunu belirtti. Bu iki değerli yadigar, dine ve Tanrı'ya hizmetçi olan gücü temsil ediyordu. Paşa, Recep Bey'e hitap ederken devam ediyordu: "Bu emanetleri elinizden alırken, kalbim heyecan ile dolu. Halkımız ve ordumuz, uzaklardaki kardeşlerimizden gelen teşciat ve tebrifat nişanelerinden şüphesiz çok mütehasşis ve mesrur (duygulu ve mutlu) olacaktırlar. Dındaş ve karındaş Buhara halkının arzusunun yerine getirerek, bu kitab-ı mukaddesi (kutsal kitabı) millete, seyf-i muazzezi (kutsal kılıcı) de İzmir fatihine teslim edeceğim. Allah'ın inayeti ile İnönü ve Sakarya muzafferiyetlerini kazanan milli ordumuz, inşallah pek yakında bu kılıcı da kazanmış olacaktır".

Sonra kılıcı Batı Cephesi Komutanlığı'na teslim etmiş; cephe komutanlığı da bir müsabaka açarak, İzmir'e ilk girecek olan fatihe kılıcın doğrudan Gazi tarafından verileceğini ilan etmişti.

Kurul üyeleri bu kılıcın ve Kuranın Türk Emiri Timur'a ait olduğunu söylüyordu.

Üçüncü Kılıç, tam bir yıl aradan sonra, yeniden gözler önündeydi.

Bu kılıç kimin olacaktı?

Daha o gün, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e girdi-

ği ve Hükümet Konağı'nda, Nurettin Paşa yanında olarak, Üçüncü Kılıç'ı masanın üzerine koyduğu andan itibaren, bu kılıcın kime verileceği biliniyordu. Bu olayların tanıklarından birisi Kurtuluş Savaşı'na eylemli olarak katılarak, "Onbaşı" rütbesini alan ünlü roman ve öykü yazarı Halide Edip (Adıvar)ti. O, İzmir'in işgali üzerine, İstanbul'da yurtseverlerin yaptığı mitinglerin ateşli konuşmacısıydı. Kurtuluş Savaşı başlar başlamaz, pek çok yurtsever gibi o da Anadolu'ya, Ankara'ya koşmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yerini almıştı. Savaşın en kanlı zamanlarında, değişik cephe-lerde bulunmuş; yaralı gazilerin yaralarını sarmış, eliyle yemeğini yedirmiş, yamasını dikmiş; o zor günlerde Türk kadınlarının simgesi olmuştu. Sürekli askerlere manevi destek veren bu aydın Türk kadını, gün gelecek, Türkiye'nin en seçkin edebiyat dehalarından birisi olacak, yazdığı romanlarla Türk kültürünün yükselmesine katkıda bulunacaktı.

İşte, Halide Edip Hanım Kurtuluş Savaşı'nın Halide Onbaşı'sıydı. İzmir'e yürüyen kara birliklerinin arasında, kimi zaman atının üzerinde, kimi zaman yaya olarak yürümüş; o zorlu yürüyüşe yakından tanıklık etmiş; Türk Ulusu'nun giriştiği ölüm kalım savaşının en zor anlarını doğrudan kendisi de yaşamıştı.

Halide Edip Hanım, sonradan yazdığı Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı anılarında, bütün bu süreci ayrıntılı olarak anlattı. O, İzmir'e orduyla birlikte girdiğinde, Hükümet Konağı'nda Mustafa Kemal Paşa'yı Üçüncü Kılıç'la birlikte görmüş, üstelik İzmir'e ilk olarak girerek, kılıcı almaya hak kazanmış kişiyi de o gün, yani Gazi Paşa'nın İzmir'e geldiği gün hem de Gazi'nin yanı başında tanıma olanağını ele geçirmişti.

10 Eylül günü Halide Onbaşı, İzmir Hükümet Konağı'ndaydı. Konağın büyük sofasının aynalarında, üstleri tozlu, toprak rengi elbiseli bir

grubun oturduğunu görüyordu. Buraya açılan bir odada, Mustafa Kemal Paşa ile Nurettin Paşa bulunuyor ve onlar aralarında askeri sorunları tartışıyorlardı. Bu arada Kadifekale'de Türklerle Rumlar arasında boğuşmalar olduğu, Ermeni mahallelerinde pencerelerden bombalar atıldığı söylentileri orta yerde doluyordu. Sokaklarda, kalabalık arasında garip kıyafetli kişiler söylevler veriyorlardı. Halide Edip bunu, her zaman bir başarıdan sonra, köşede bucakta sinmiş adamların birer mantar gibi meydana çıkışı olarak görüyordu. Bu düşünceler içinde olan Halide Onbaşı'nın ilgisini, İzmir'e ilk girene vermek üzere bir kılıç çekti. Halide Hanım, bu kılıcın, doğu illerinden gönderildiğini sanarak, yanılmıştı. Kılıç doğruydu, ancak kılıcın geldiği yer doğu illeri değil, Buhara'ydı. Ardından Halide Onbaşı; aynı anda başka başka yerlerden şehre giren insanlar olduğu için, bu kılıcı almaya hak kazanan birden fazla insan olduğunu düşünmekteydi. Ancak, İzmir rıhtımına ilk gelmiş olan süvari birliğinin komutanı Yüzbaşı Şerafettin'in buna hak kazandığını da günlüğüne not etti.

Hükümet Konağı'nın içinde dolaşan Halide Edip, o gün, yani 10 Eylül günü sofanın ortasında başı sargılı ufak tefek bir adam gördü. Onun bütün varlığından serüven havası sezilen genç bir çocuk gibi başından geçenleri anlattığını ayırt etti. Halide Edip, bu genç süvarinin anlattıklarına kulağını dikti. O gün, o genç insandan duyduklarını da not defterine kaydetti. Genç adam şöyle konuşuyordu: "Rıhtım bombostu. Orada gördüğümüz

bir adam bir Fransız amiraliydi. Uzun bir nutuk söylemeye ve Hıristiyanlara iyi davranılmasını öğütlemeye başladı. Amirale rıhtımın kendisi için güvenilir bir yer olmadığını söyledim. Bu kehanet gibi bir şey oldu. Bu laflar ağzımdan çıkarken, pencerelerden birinden bir bomba atıldı ve tüfek sesleri gelmeye başladı. Biz hemen amirali bu tehlikeli alandan uzaklaştırmak için harekete geçtik. Başımdaki sargı o hareketin hatırasıdır"...

Bunları anlatan Yüzbaşı Şerafettin'di. O gün, Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir'e girip, Hükümet Konağı'na geldiğinde, Üçüncü Kılıç yanında idi. Gazi; İzmir'e ilk giren kişiyi tanımak istemiş ve başı sargılı olan Yüzbaşı Şerafettin Bey'le görüşüp, onu kutlamıştı ... Sonra da düzenlenen bir törenle kılıç, Yüzbaşı Şerafettin Bey'e verilmişti.

Bu kılıç, İzmir'e ilk kez giren İzmir Fatih'i için verilen, dönemin leteratüründe böyle adlandırılan; Hükümet Konağı'na arkadaşları Teğmen Ali Rıza ve Hamdi Beylerle birlikte Türk bayrağını çeken Yüzbaşı Şerafettin tarafından alınmaya hak kazanılan Timurlenk'e ait kılıcı.

O kılıç, ilk olarak 1402 tarihinde İzmir'i Türkler'e kazandırmıştı. İkinci olarak da 9 Eylül 1922 günü, Yunan işgalinden kurtarmıştı.

İzmir; Kan dökülerek alınmıştı ve Atatürk'ün deyişiyle en aşağı 40 asırlık bir atalar yurduydü.

AZİZ NESİN'İN BABASI ABDÜLAZİZ EFENDİ İÇİN YAZDIĞI ŞİİR

Dünyaların en iyi babası benim babamdır.
Düşmandır düşüncelerimiz,
Dosttur ellerimiz.
Dünyada tek elini öptüğüm,
Babamdır.
Kırkını geçtin, adam olmadın der,
Başım önümde dinlerim,
Önünde tek baş eğdiğim babamdır.
Sabahlara dek Kur'an okur
Anamın ruhuna,
İnanır ona kavuşacağına.
Bana gâvur der
Diş bilemeden
Dünyada tek bağışladığı ben,
Tek bağışladığım odur.
Başım derde girdikçe bakar çocuklarıma,
Bi türlü ölemiyorum der senin yüzünden,
Çocuklar ortada kalacak,
Ölemez kahrımdan benim,
Yaşamak zorunda benim yüzümden.
Gözlerindeki ateş bakışlarında söner,
Tuttuğun altın olsun der.
Çocukluğumu tek anlayan odur,
Dünyaların en iyi babası benim babamdır...

KALKINMA VE GÜÇ

Strateji oyunlarını, erbâbı iyi bilir. Benim en çok beğendiklerim, Age of Empires serisi ile O A.D. olmakla birlikte, çok sayıda strateji oyunu vardır. İşte, bir medeniyeti seçersin, ona uygun şehirler kurarsın. Şehirlerin arasında ticâret yaparsın, ordunu güçlendirirsin. İstersen, oyundaki diğer medeniyetlerden biriyle müttefik olursun, onunla da ticâret yapar, daha da zenginleşirsin. Bu arada ordunu kurar ve güçlendirir, diğer medeniyetlerin saldırısını engelleyip, onlara karşı üstünlük kurmaya çalışırsın. Oyunun sonunda da ya tek başına, müttefiklerle birlikte haritayı ele geçirirsin. Bu oyunlarda başarılı olmak ise ekonominin dört unsurunun yeterli olmasına bağlıdır. Yiyecek, altın, taş ve odun. Oyun boyunca, yani mücadele boyunca, bunların hiçbir şekilde yetersiz olmaması gerekir.

Bu yazının konusu, elbette bilgisayar oyunları falan değil. Ancak böyle bir örnekle başlamak uygun buldum. Millî kalkınmadan, millî güçten bahsediyoruz. Herkesin bu konularda fikri olsa da, her fikir, birtakım farklılıklar içeriyor. Kimisi için sadece ekonomik zenginlik, kimisi için askeri güç, kimisi için bilimsel ve teknolojik güçken, kimisi de hepsi... Ben ise devletlerin yürüttükleri mücadele boyunca, gerek duydukları her şeyi karşılayabilecekleri kadar güçlü olmak olarak görüyorum. Bu güce sâhib olan ülkelerin de kalkınmış olduğunu düşünüyorum.

Yanı başımızdaki Ukrayna Savaşı ve saldırgan taraf olarak Rusya üzerinden bir fikir yürütecek olursak, eğer Rusya, savaş boyunca ihtiyaç duyduğu askeri, ekonomik, siyasi ve teknik desteği sorun yaşamadan sağlayabilecek bir durumdaysa, güçlü bir devlettir, diyebiliriz. Dolayısıyla kalkınmış sayabiliriz. Bu gerçekten öyle midir, değil midir, elbette bu yazının konusu değil.

Atatürk, millî kalkınmayı, “muâsır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmak” olarak yorumlamıştır. Yani en güçlü, en ileri olmak. Yani gerektiğinde, ipler kopup, ortalık karıştığında, varlığını sürdürebilecek, ayakta kalabilecek kadar güçlü olmak. Peki, bu nasıl olur?

Yine strateji oyunlarına dönecek olursak, görürüz ki, en önemli unsur, nüfus ve tarımdır. Bu oyunlarda, eğer yeteri kadar insanınız ve tarlanız yoksa, aç kalır, ne asker yetiştirebilirsiniz, ne kendinizi koruyabilirsiniz. Hiçbir şey yapamazsınız. Bu oyunların temelinde tarım vardır. Yeteri kadar tarlanız olmalı, yeteri kadar hayvancılık yapmalısınız. Tarım ve hayvancılık, her türlü kalkınmanın temelidir. Çünkü devletler, insana dayanır ve insan ise özünde doğanın parçasıdır. Dolayısıyla en temel ihtiyacımız, karnımızın doymasıdır. Karnımı doyan insanlardan oluşan toplumların ayakta kalması, söz konusu dahi olamaz. Karnı doyuran insanlardan oluşan ve

olası kötü durumlarda da yeteri kadar gıda stoğu olan ülkeler, her dâim ayakta kalırlar ve varlıklarını hedef alan tehlikelere karşı gereken mücadeleyi yürütebilirler. Diğer bir unsur ise madenciliktir. Maden çıkıkça, bu oyunlarda ekonomi gelişir. Yeterli gıdası olan ve altın rezervi yüksek medeniyetler, güçlü ordular çıkarabilir. Taş kaynakları ve odun ise özünde imâr faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu oyunlarda diğer bir medeniyet, istilâ hareketi başlattığında ilk hedefi, askeri birimler değil, şehirler ya da ülkeler arasında ticâret yapan kervânlar ile maddenlerde çalışan işçiler oluyor. Yani karşı tarafın ekonomisine zarar vermeyi hedefliyor. Hemen ardından da askeri birimlere saldırı başlıyor. Eğer siz, yeterli ekonomik ve gıda hazırlığını yapmamışsanız, muhtemelen oyunu kaybedersiniz.

Dünyanın her yerinde kalkınma, bu güce sâhib olmakla birlikte yürütülür. Tarım ve hayvancılığa önem veren, maddenlerini çıkararak, dünyâ ticâretinde payı olan ve böylece güçlü ordular çıkarabilen ülkeler, kalkınmış ülkelerdir. Bilindiği üzere Japonya ve Almanya, 2. Dünyâ Savaşı'nın cezâli devletleridir ve silâhlanmaları, yani güçlü ordular kurabilmeleri, ancak ABD'nin verdiği izne tâbidir. Ancak Kuzey Kore'nin yürüttüğü nükleer çalışmalar ve bu konudaki saldırgan tavrının etkisiyle, ABD, Japonya'nın önünü açtı ve Japonya, son yıl-

 Kutlu Altay KOCAOVA

larda askeri harcamalarını büyük bir hızla arttırdı. 2020 yılı verilerine göre¹, 49,1 milyar dolarlık askeri harcama yapmışlar. 2010 verilerinde yer alan 46,4 milyar dolarlık harcamaya göre çok ciddi bir artış olduğu söylenebilir. SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute, [Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü]) raporunda Almanya ile ilgili bilgilere baktığımızda da 2020 yılında 52,7 milyar dolarlık askeri harcama görülmektedir. 2010 yılında ise 41,04 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. Yani on yıl sürede artış, oldukça yüksektir. Tabii, bu artışın temelinde Ukrayna ve Rusya arasında 2014 yılında başlayan savaş ortamının olma ihtimali hiç de az değildir.

Şimdi sormamız gereken soru, şu olmalı: Peki, Almanya'nın yıllık askeri harcamalarını bu on yılda, 11,66 milyar dolar; Japonya'nın da 2,7 milyar dolar arttırabilmesinin sebebi, barış karşıtı olmaları mıdır, yoksa ekonomik güçlerini kendi güvenliklerini yansıtmak istemeleri midir? Japonya, bölgesinde Kuzey Kore ve Çin gibi iki tehlikeli düşmâna sâhib olduğu için her türlü silâha sâhib olmak istenmekte haklı görülebilir. Ama Almanya gibi Avrupa'nın ortasında yer alan ve en yakın savaş bölgesi olan Ukrayna'ya da arasında mesâfe varken, bu kadar silâhlanmakta haklı mıdır? El cevâb: Haklıdır. Çünkü güç, bütün unsurlarla birlikte ele alınacak bir kavramdır. Güç yoksa, zengin bile olsanız, kalkınmış sayılamazsınız.

Aynı rapora baktığımızda Türkiye'nin harcamaları, çok

daha düşüktür. 2020 verilerine göre 17,12 milyar dolarlık askeri harcamamız olmuş. 2010 yılındaki 10,9 milyar dolara göre çok daha yüksek olsa da, yaşadığımız bölgenin tehlikelerinden ötürü, yeterli olduğunu düşünmek mümkün değildir. Hâl-i hazırda kuzeyinde Ukrayna Savaşı, güneyinde Sûriye Savaşı'nın yaşandığı bir bölgedeyiz. Irak'ın ABD işgâli, iç savaş ve IŞİD ile yürüttüğü savaş, son 19 yıla sığıdı. Kafkasya'da iki Çeçen savaşı, iki Karabağ savaşı, Gürcistan savaşı, son 32 yıla sığıdı. Yunanistan ile zâten her dâim sıcak çatışma riski bulunuyor. Balkanlarda ise Bosna ve Kosova savaşları, 1990'lı yılların geneline sığıdı. Son yıllarda ise Bosna, yine kaynayan kazan durumunda. İsrâil-Filistin çatışmalarını, Mısır ve Libya'da yaşananları ise saymadım bile... Dolayısıyla böyle bir coğrafya yaşayan bir ülkeyiz. Dolayısıyla Türkiye, ne denli ekonomik sorunların içinde yaşarsa yaşasın, romantik barış söylemleri ile hareket edemez. Hani, bâzı kesimlerin bir sloganı vardır. “Savaşa değil, eğitime bütçe” diye... Eğer kötü niyetli değilse, sonuna kadar câhilce ve aptalca

bir söylemdir. Çünkü barışı korumanın tek yolu, silâhlanmaktır. Şu ünlü Lâtince sözde belirtildiği gibi: “Si vis pacem, para bellum”. Türkçe karşılığı ise barış istiyorsan, savaşa hazır ol. Büyük Türk aydını Abdülhak Mollâ'nın ifadesiyle de, “Hazır ol cenge eğer ister isen sulh ü salâh”. Tüm dünyâda geçerli olan bu söz, Türkiye'de daha fazla önem kazanır. Çünkü Türkiye toprakları üzerinde 100 yıldır bir savaş yaşanmıyor ve bu kadar uzun süren bir barış dönemi, bu topraklarda hiç yaşanmadı.

Dolayısıyla Türkiye için kalkınma, yaklaşık 5-10 yıl boyunca sürebilecek bir savaş esnasında ayakta kalıp, halkın ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar güce sâhib olmaktır. Türkiye, her şeyin en kötüsüne hazırlıklı olmalı ve her dâim gerekli önlemleri almalıdır. Bunun yolunu da yazının başında belirttim. Güçlü tarım, gereken durumlar için tarım stoğu, güçlü ekonomi ve madencilik... Ardından da bunların desteklediği silâhlanma. Türkiye'nin silâhlarını millî bir şekilde üretmesinin de önemi burada ortaya çıkıyor.

¹ Military expenditure by country, in constant (2019) US\$ m., 1988-2020 (see below for 1999-2020), SIPRI 2021, (Erişim tarihi: 19 Mart 2022)

İŞ ADAMLIĞI, SANAYİCİLİĞİ VE POLİTİKACILIĞIYLA ÖRNEK BİR YURTSEVER: NURİ DEMİRAĞ

Yaşar ÖZTÜRK

1923 yılında daha Cumhuriyet ilan edilmeden Mustafa Kemal, İzmit'te gazetecilerle görüşürken onlara "Kasabalarda, kentlerde iş adamları vardır. Fakat köylü sınıfı temeldir. Yalnız bunun çıkarı sağlamırsa bu iş adamlarının çıkarı zedelenir mi? Hayır, buna olanak yoktur. Çünkü bir kere bu iş adamları halk için gereklidir. Bunlar birbirinden ayrılmazlar. Birbirlerine gerekmektedir. Tersine iş adamlarını desteklemek, ileriye doğru yönlendirmek gerekir. Ve bu başlı başına dikkate alınacak bir hedefdir. Bundan dolayı halkçılık açısından düşünüldüğü zaman bunların da hakkının verilmesi gerekir. Kasabalarda orta tüccarlar vardır. Fakat bu orta tüccarlar bile yine köylü ve halk için gerekli olan bir sınıftır. Bunları da yok edemeyiz, zarar veremeyiz. Tersine onları da korumak ve daha çok zengin yapmak zorundayız. Ülkemizin genel çıkarları da bunu buyurmaktadır. Bu orta tüccarların üstünde ne var? Büyük tüccarlar... Büyük sermaye sahipleri... Sorarım beyler, ülkemizde büyük sermaye sahibi, çok servet sahibi kaç kişi vardır ve bunların kaç parası vardır.

Bana Türkiye'de kaç tane milyoner gösterebilirsiniz? Ve en zengin adamımızın kaç parası vardır. Elli bin lira, yüz bin lira... Sermaye nedir? Kapitalist olarak ortaya koyacağımız ve üzerlerine hücum edeceğimiz bunlar mıdır? Hayır beyler, bu ülke ve bu ülkenin insanları daha çok zengin olmaya zorunludur ve bu hakkıdır. Bunun için onların servetlerine göz dikmeyeceğiz ve orta tüccarları da onların düzeyine çıkaracağız ve hep beraber daha çok zengin olacağız. İsteriz ki beyler, ülkemizde çok ve çok milyonerler, milyarderler olsun! O zengin insanlar başlı başına bu ülkede bankalar, şimendiferler, fabrikalar, şirketler vb. sanayiye kursunlar! Bizi yabancıların sermayesine muhtaç bırakmasınlar. Dolayısıyla onlara düşman olmak değil onları daha çok zengin etmek bu ülkenin gerçek çıkarları gereğindedir. O halde beyler onlar halktır, onlar da bu topluluğun içindedir." Balıkesir'de de "Bu ulusun siyasi partilerden çok canı yanmıştır. (...) Diğer ülkelerde partiler ekonomik amaçlar üzerine kurulmuş ve kurulmaktadır. (...) Bu nedenle biraz parası olanlara da düşman ola-

cak değiliz. Tersine ülkemizde birçok milyonerin hatta milyarderin yetişmesine çalışacağız" açıklamasını yaptı. Namuslu, çalışkan ve zengin insanların çoğalmasını isteyen Mustafa Kemal'in bu düşünü gerçekleştirecek insanlardan biriydi Nuri Demirağ. 1886 yılında bir Anadolu kasabasında doğdu. Üç yaşında babasını yitirdi. Beş yaşında okula başladı. Okurken çalışma yaşamına da atıldı. Okuduğu okulda yardımcı öğretmenlik yaptı. Okulu bitirdiğinde 17 yaşında bir delikanlı olarak Ziraat Bankası'na memur oldu. Halk açlıktan kırılırken depolar da çürümeye yüz tutan tahılı sattı. Bu onun ilk başarıyı elde edişi ve ilk soruşturmayla uğrayışına neden oldu. Buğdayı çürütse, halk da açlıktan ölse soruşturmaya uğramazdı. Bunu göze aldı. Soruşturmada aklandı. Maliye Bakanlığının sınavını kazandı. İstanbul'a yola çıkacağında kent, o güne dek görülmemiş bir kalabalık eşliğinde ağlayarak onu uğurladı. İstanbul'a geldiğinde yine ulusunun çıkarları doğrultusunda çalışmayı sürdürdü. Taksim Kışlası ve Talimhane'nin Fransızlar'a verilmesini engelle-

di. Hasköy Mal Müdürlüğü ne getirildi. Maliye Mekteb-i Âlisi'nde gece derslerine katılarak yükseköğrenimini yaptı. İşgalcilere gösterilen ayrıcalığa dayanamıyordu. "Ulusal onuru ve şerefi üç buçuk ayaktakımın ayakları altında çığnayan bir hükümete memurluk edemem" dedi ve istifa etti. Bütün servetini ticari alanda değerlendirmeye karar verdi. O yıllarda yabancıların tekelinde olan sigara kağıdı işine girdi. İlk Türk sigara kağıdını üretti. Büyük bir cesaret isteyen girişimdi. Bununla yetinmedi, ürettiği ürüne "Türk Zaferi" adını verdi. İşyerine "satış peşin, fiyat kesin, pazarlık yok" levasını astı. Daha sonraki yıllarda da iş yerlerine benzeri levhalar asmayı gelenek edindi. Müdafaa-i Hukuk içinde yer aldı. Anadolu'ya yardım gönderdi. Dışalım ve satım işlerine başladı. 40 yaşına bastığı gün yazdırdığı bağış belgesinde "Var olan ve yaşamımın sonuna kadar çalışmamdan elde edilecek olan kişisel servetimden aile ve evlatlarımın orta halde geçimlerine yetecek ve yavrularımın yükseköğrenim masraflarını sağlayacak tutar çıkarıldıktan sonra yaşarken yapmaya başarılı olamayacağım yararlı kuruluşlar meydana getirmek ve sürdür-

mek koşuluyla kişisel servetimi bağışladım" dedi. Cumhuriyet'in ilanından sonra bir Fransız şirketi, üstlendiği demiryolu yapımı işinden çekildi. Nuri Demirağ demiryolu girişiminin yarım kalmasına çok üzüldü. İçine sindiremedi. Demiryolu adım adım ilerlerken geri kalmış bölgelerde ekonomik geçim kaynaklarının yaratılması projesini yaşama geçirdi. Kadınları ve köylüleri el sanatlarını geliştirmeye yönlendirdi. Nuri Demirağ işlerini uzaktan kumanda ile yürüten biri değildi. İyi ve kötü günlerinde işçilerinin yanında oldu. Özellikle işlerin zorlaştığı tünel, engebeli arazi çalışmalarında işçilerle birlikte omuz omuza çalıştı. Samsun-Erzurum, Fevzipaşa-Diyarbakır, Afyon-Dinar, Sivas-Erzurum, demiryolu ağı ile kentler birbirine bağlandı. Bu çalışmalar ile değil, devlete kazandırdığı para ve güç ile övündü. Atatürk bu hizmetlerinden dolayı Mühürdarzade olarak tanınan iki kardeşe Demirağ soyadını verdi. Hastalık. Hatay, iç isyanlar, gerici muhalefet ile boğuşan Atatürk ile Nuri Demirağ'ın arasını açmaya çalışanlar vardı. Özellikle Enver Paşa'nın kardeşi başta olmak üzere, yönetim karşıtları ile olan dostluğunu kullanmak isteyenler oldu. Ancak Nuri Demirağ kapısı

herkese açık olan biriydi. Geçtiğimiz yıl aramızdan ayrılan yazar Mehmet Fuat'ın annesi Piraye ile evlenen Nâzım Hikmet cezaevinden çıktıktan sonra kiralık ev aradı. O günleri yazan Haşan İzzettin Dinamo Nâzım Hikmet'in ağzından şöyle aktarıyor: "Yaşama koşullarımız çok dardı. Ayrıca evlerinde oturduğumuz mülk sahipleri de bizi patlayacak bir bomba gibi gördüğünden sık sık kapı dışarı edilmek tehlikesiyle karşılaşıyorduk. Bir gün kendimize göre alçakgönüllüce bir ev ararken gazetede bir ilan gördük. Bu Anadolu'yu demir ağlarla örme-ye çalışan çok zengin müteahhitlerden Nuri Demirağ'ın apartmanında bir çekme katın ilanydı. Gündüzün matbaada pek çok düzeltme işim olduğundan ancak akşama doğru başımda ünlü yağlı kasketim, üstümde kirlice iş elbisemle Nuri Demirağ'ın yazıhanesine uğradım... Demirağ bir yandan kılık kıyafetime bir yandan da düzgün konuşmama, aydın kişilere özgü yüz çizgilerim e bakıyor, tereddütler geçiriyordu. Nereden usuna geldiyse birdenbire adımı sordu 'Nâzım Hikmet' dedim. Sen misin bunu söyleyen? Koca Demirağ birdenbire yerinden fırlayarak üstüme atıldı. 'Vay sen ha-

Nâzım Hikmet ha? Neden deminden beri söylemezsin de beni tereddütler içinde bırakırsın? Baksana şu raflara eksiksiz bütün kitapların orda. Ben senin Türkiye'de en iyi okuyucularından, beğenenlerinden biriyim' diyerek durmadan elimi sıkıyor, sıcak bir dostlukla sallıyordu. 'İstedığın ev olsun, Nâzım'cığim. O daireyi bu andan başlayarak sana ayırıyorum. Para pul istemem. Verirsen darılırım. İsteğince otur? Sıcak su da vardır' dedi." Yıllar sonra yersiz yuvasız kalan Neyzen Tevfik'e de sahip çıktı. Alkol en çok kızdığı ve karşı çıktığı alışkanlıkların başında geliyordu. Buna karşın Neyzen'e para gönderiyordu. Neyzen son yıllarını onun verdiği evde geçirdi ve orada öldü. Filozof Rıza ve Neyzen Tevfik'i sık sık evinde konuk edip yemek yer, görüş alışverişinde bulunurdu. Atatürk'ün düşlediklerini yaşama geçiren biriydi Nuri Demirağ. Demiryolu yanında Atatürk'ün "Gelecek Göklersedir" diyerek işaret ettiği yolda önemli adımlar attı. O yıllarda hava gücünü artırmak için illerde paralar toplanıyor, alınıp orduya armağan edilen uçaklara o ilin adı veriliyordu. Zengin iş adamlarından da para isteniyordu. Vehbi Koç 5 bin Lira verirken Abdurrahman Demirağ

üç uçak parası 120 bin Lira verdi. Nuri Demirağ ise "Siz ne diyorsunuz? Benden ulus için bir şey istiyorsanız en mükemmelini istemelisiniz. Mademki bir ulus uçaksız yaşayamaz. Öyleyse bu yaşama aracını başkalarının bağışından beklememeliyiz. Ben bu uçakların fabrikasını yapmaya adayım" diyerek kollarını sıvadı. Bu ünlü bir deyişin gerçekleşmesiydi. Bir insana her gün balık tutup vereceğine ona balık tutmayı öğretmek demektir. Yurt dışında incelemelere başladı. Düşüncesini şöyle anlatıyor: "Avrupa'dan Amerika'dan lisanslar alıp uçak yapmak kopyacılıktan ibarettir. Demode tipler için lisans verilmektedir. Yeni icat edilenler ise büyük bir sır, büyük bir kıskançlıkla saklanmaktadır. Bununla birlikte kopyacılık sürdürülürse modası geçmiş şeylerle boş yere zaman geçirilecektir. Şu halde Avrupa ve Amerika'nın son sistem uçaklarına karşılık yepyeni bir Türk tipi yaratılmalıdır." Nuri Demirağ, her işte temelin eğitim olduğuna inanıyordu. Uçuş okulu kurdu. Erdal ve Ömer İnönü bu kurslara katılanlar arasındaydı. İyi bir mühendis olan yardımcısı Selahattin Alan üretilen uçaklardan birini deneme uçuşu için, Eskişehir İnönü Havaalanı'na, uçuş ve alan dene-

yimi az olmasına karşın bizzat götürmek istedi. Eskişehir'de uçak, alana hayvanların girmemesi için kazılan çukura düştü ve pilot da yaşamını yitirdi. Bu fırsatçılar için beklenen an oldu. Bağımsız denetçilerin verdiği olumlu raporlara karşın Türk Hava Kurumu sipariş ettiği 65 uçağı almaktan vazgeçti. İş yarıya yansıdı ancak siyasi baskıların etkisiyle mahkeme olumsuz karar verdi. Nuri Demirağ amacını şöyle dile getiriyordu: "Ben burada uçağın bir ölüm beşiği olmadığını kanıtlamaya çalışıyorum. Uçak bugün gördüğünüz ulaşım araçlarının en cana yakınıdır. Burada 16.000 uçuş yapıldı. Ve bugüne kadar bir kimse- nin bile burnu kanamadı. 16.000 değil 16 mil-, yon uçuş bile olsa kimsenin burnu kanamayacaktır. Burada egemen olan 6 ilkeye bağlı kaldıkça hiç kimsenin uçaktan bir zarar görmeyeceğine inanmış bulunuyorum. Bütün istediğim Türk gençliğinin kanatlanmasını görmektir. Bu yolda bütün kişisel servetimi adanmış bulunuyorum. Gerekirse sırtımdaki gömleği bile bu amaç uğruna satmaya hazırım." THK, Fransa'dan kullanımdan kaldırılan Henrio uçaklarını satın aldı. Gelen uçaklar kısa bir süre sonra hurdaya atıldı. Nuri Demirağ, 10 milyonluk zararı sineye çekti. Çok geçmeden üzerinde fabrika ve uçuş etüt merkezi olan Yeşilköy'deki arazisi yok fiyata kamulaştırıldı. İsmet İnönü'ye birer yıl arayla iki mektup yazdı. Yanıt alamadığı mektuplarda şunları sıraladı: "İşçilerim ve fabrika personeli işsiz kalmıştır. Tam ve yetkin bir iş alanı bulamamışlardır. Bu kurum ülke savunması için yararlı bulunuyorsa derhal sipariş verilerek yaşatılmasının sağlanması isteğini mareşal hazretlerine çekilen telgrafa şimdiye kadar cevap alınmamıştır. Bu uğurda şimdiye kadar harcanan bir buçuk milyon ile -hoş karakterim buna uygun değil ya, örne-

ğin 15-20 han, apartman yaptırır, yılda 150-200 bin Lira gelir alarak, istediğim yerde gezip tozardım. Kısacası Türk'e atasından miras ve dünyaya örnek olmuş atçılığın bugünkü biçimi havacılıktır. (...) Bir yıldan beri süren (İkinci Dünya) savaşlarının hiçbirinde süngü süngüye savaşıldığı duyulmamıştır. Vatanın savunması için düşmanların silahlarından daha üstün daha bol araçla ve Türk dehâsının ürünü olan yeni yeni buluşlarımızla gerektiğinde dünyaya karşı koymaktan asla çekinmeyen kahraman Türk askerleri donatmak, devleti yönetenlere ve başında bulunanlara aittir. Atalarımız birkaç yüz yıl önce kaleler, hisarlar ve surlar içinde ve dışarda savaşlar kazandılar, ülkeler ele geçirdiler diye biz de geçmişe mi geri dönelim? Yerimizde mi sayalım? Düşmanlarımızı alt etmek için onları en modern ve yeni icat silahlarımızla karşılamalıyız." Benzer bir durum aynı yıllarda İngiltere'de yaşanıyor. İlerlemiş yaşında emeklilik günlerini yaşamaya çalışan Churchill, İngiltere parlamentosuna, kamuoyuna ve hükümete uyarılar yaparak Naziler'in hızlandırıldığı uçak yapımına dikkat çekerek ülkesini savaşa karşı uyanık olmasını ve hava gücünü artırmasını istiyordu. İlk Türk uçağı yanında ilk Türk yapımı paraşüt üretimini de gerçekleştiren Nuri Demirağ yılmadı, yeni projelere yöneldi. Divriği'de başlayacak kentleşme, köy-kent projeleri geliştirdi. Ülkenin yer altı kaynaklarının, madenlerin, petrolün kullanımı için planlar hazırladı. Bu yapılar içinde spor tesisi, havaalanı, yunak, kooperatif, okul, revir gibi çağdaş kent planlamasında yer alan her türlü tesis vardı. 1931 yılında Asya'yı Avrupa ile birleştirmeyi düşündü. 4 yıl süren bir etüt çalışması sonucu Amerika'nın en büyük çelik fabrikası ile de görüşerek bugün bile sahip olmadığımız, içinden

demiryolunun da geçeceği bir köprü yapmak istedi. Salih Bözök bu projeyi Atatürk'e götürdü. Atatürk bu projeyi çok beğendi ve hükümete gönderdi. Ankara'da Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya "Olmaz bu iş" diyerek kesip attı. "Kentin güzelliğini bozar" diye projesi geri çevrildi. Nuri Demirağ görüşmeden ayrılırken "Bu iş olacaktır. İstanbul buna muhtacdır. Ben yapamazsam evladına bırakırım" dedi. 1934 yılında bu kez Çimento işine el attı. Yabancıların elinde olan çimento üretim ve satışında büyük bir vurgun vardı. Oturup çalışmalar yaptı. 33 Lira'ya satılan çimentoyu 13 Lira'ya satmaya söz verdi. Ancak çimento fabrikasını yapmasına izin verilmedi. Keban Barajı'nı gündeme getirdiğinde onun o gün için değil 50 yıl sonrasını düşünerek planlar yapan ileri görüşü anlaşılammıştı. Yönetenlerin, bürokrat ve aristokratların engelleriyle her türlü atılımı durdurulan Nuri Demirağ bir ilki daha gerçekleştirdi. Çok partili yaşamın kapılarını açtı. İnanıcı şuydu: "Ekonomik ve sanayi alanında kalkınmamış uluslar, siyasi bütün lüklerini de sağlayamazlar." Bu nedenle partisinin adını Milli Kalkınma Partisi koydu. Nuri Demirağ'ın düşüncelerine aldırış etmeyenler onun parti toplantılarında konuklarını kuzu kestirerek ağırlamasından yola çıkarak "Kuzu Partisi" adı vererek küçümsedi. 38 maddelik parti tüzüğü bugün bile önemini koruyor. İşte tüzükten seçmeler: "Çeşitli görüşlere bürünerek soysuz bir ruh hali taşıyanlar, sözü ile işi arasında çelişki bulunanlar, ilkelerimize aykırı ve ülkenin zararına yabancılar çıkarına hizmet edenler, halk arasında kötü ad ve ünle tanınanlar, memurluk görevlerini kötüye kullananlar, benzer durumda olup katılmak ve yol göstermek yoluyla çıkar sağlamak zannı altında bulunanlar partiye alınmazlar. (...) Öğrencilerin ye-

tenekleri göz önünde bulundurularak her gencin eğitimine yeteneklerine göre yön verilecektir. Eğitimde uzmanlık ortaokuldan sonra başlayacak ve lise kısmına ilişkin gerekli bilgiler meslek dersleriyle birlikte okutulacaktır. (...) Meslek okulları açılacaktır. Öğretmen kitlesine hak ettikleri en yüksek yer sağlanacak, aynı zamanda öğretmen kitlesi maddi refah bakımından geçim derdi düşüncelerinden kurtarılacaktır. Devlet örgütü taktitler üzerine kurulmayıp gerçek gereksinimlere göre kurulacak, adama göre iş değil, işe göre adam ilkesi izlenerek devlet genel kadrosu ıslah edilecektir. Bürokrasi kaldırılarak halkın işi çabuk görülecek, işleri geciktiren ve karıştıranlar yetkin değilse sınıf ve rütbesi indirilecek ya da işine sön verilecektir. Kasıtlı, bilerek yapılmışsa şiddetle cezalandırılacaktır. (...) Paramıza değer kazandırmak yoluyla bolluk ve ucuzluk sağlamaya çalışacağız." Ekonomik alandaki atılımları engellenen Nuri Demirağ siyasal yaşamda da dürüstlüğü ve ilkelerinden ödün vermezliği ile esen rüzgarlara karşı durdu. Radyo kurmak istedi. İlk özel radyoyu kurmasına izin verilmedi. Basında sesini duyuramayınca 100.000 gazete basacak bir tesis kurmak istedi. Bu da engellendi. 1954 yılı seçimlerinde DP listesinden meclise girdi. Ancak gelişmeleri beğenmeyince parti içinde ve TBMM'de en ağır eleştirileri ilk o başlattı. Uzun engelli bir koşu gibi geçen yaşam savaşımında yorgun düştü. 1957 yılında bayrağı yarım gençlerine uzatarak aramızdan ayrıldı. Birçok değerli insan ölümlerinden onlarca yıl sonra keşfedildi. Evrenin değişmez kuralıdır bu: "Hiçbir şey karşılıksız kalmaz."

Kaynaklar

Ziya Şakir'in "Nuri Demirağ Kimdir?" adlı kitabı ve Çiğdem Ayhan'ın üniversite bitirme tezi

TÜRKİYE'NİN YEŞİL NÜKLEER ENERJİ GÜCÜ TORYUM

Türkiye'nin zengin Toryum rezervlerine hızlandırıcı teknolojilerini ekleyebilirsek ülkemizin (ve hatta Dünyanın) enerji problemini çözebiliriz. Böylece, Isparta'da uçak kazasında şehit olan Prof.Dr. Engin ARIK'ın rüyası da gerçek olur.

Yarımın ilmi nedir, halbuki? Gayet müthiş! "Maddenin kudret-i zerriyesi" uğraştığı iş, O yaman kudrete hakim olabilesem diyerek, Sarf edip durmada bir çok kafa binlerce emek, Onu bir buldu mu, artık bu zemin: Başka zemin, Çünkü bir damla kömürden edecekler te'min, Öyle milyonla değil, na-mütenahi kudret! İbret al kendi sözünden aman oğlum gayret..." Mehmet Akif Ersoy: Safahat, 6.bölüm (1919)

*Prof. Dr. Saleh Sultansoy
TOBB-ETÜ 2021 Toryum
Çalıştayı Sunumundan*

➤ GİRİŞ

Rusya-Ukrayna savaşı dolayısıyla Nükleer santrallerin güvenliği ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması sorunu gündeme gelirken, uranyum esaslı teknolojilere dayanan mevcut enerji santralleri ve atom silahlarına sahip

ülkeler bu avantajlarını bırakıp, barışçıl esaslı ve hiçbir şekilde öldürücü amaçla kullanılmayacak Toryum bazlı Nükleer Teknolojilere dönmek istemiyorlar. Ülkeler enerji bağımlılığını azaltma ve alternatif tedarikçiler arayışı içindedirler.

Türkiye; 2020 yılı itibariyle elektrik enerjisinde 95.890,61 MW (megawatt) kurulu üretim kapasitesine sahip olup, fiili üretim ise 305.330,21 GWh olarak gerçekleşmiştir. Toplam elektrik üretiminin % 25,6'sı Hidrolik kaynaklardan, % 22,7'si ithal Doğal Gaz, % 20,5'u İthal Kömür, % 12,5'u yerli Linyitler, % 8,1 Rüzgar, % 3,7'si Güneş ve %3,3'ü Jeotermal kaynaklardan sağlanmıştır. Böylece üretilen elektrik enerjisinin % 43,5'u ithal kaynaklara dayanmakta olup, bu oran Türkiye'nin toplam enerji tüketiminde birincil kaynaklar açısından % 70'in üzerindedir. Türkiye için enerji güvenliği en önemli konudur. Özellikle fosil kaynaklı enerjilerin karbon salınımına ve küresel ısınmaya sebep olmaktadır. Türkiye temiz ve barışçıl nükleer enerji kaynağı toryum başta olmak üzere, güneş, rüzgar ve jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynakları açısından çok

Dr. Sıtkı Yılmaz Kuşay

önemli potansiyele sahip olduğu bir gerçektir. Buna rağmen Almanya ve Avusturya gibi Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerine göre gerekli adımları atmış değiliz. Türkiye için diğer önemli konu ise, sınırlı ülkelere bağımlılıktan kurtulmaktır. Türkiye özellikle yenilenebilir enerji konusunda üretimini artırarak, cari açığın azaltılmasını amaçlamalıdır.

Bir yeşil nükleer enerji türü olan Toryumda Dünya rezervlerinde 2. sırada olması çok önemlidir ve Türkiye, Nükleer Reaktörlerin Toryum Bazlı Nükleer Reaktörler olabilmesi için, Toryum bazlı, nükleer reaktörlerin geliştirilmesi ve kurulması konusunda gerekli adımları atmalıdır.

➤ Almanya Yenilenebilir Enerji'de Avrupa'nın Zirvesinde

Avrupa'da yenilenebilir kaynaklar açısından zengin olmamasına rağmen, yüksek teknolojik gücü sayesinde son yirmi yıldır büyük atılım yapan Almanya, % 51 ile yenilenebilir enerji ile elektrik üretiminde zirvededir. Almanya bu açıdan 3 reaktör ile nükleer enerjiye olan bağımlılığını % 12,6'ya

azaltmış olup, önümüzdeki yıllarda mevcut üç nükleer santralını da devreden çıkarmayı planlamaktadır. Tamamen ithal kaynaklara dayalı doğal gazın ise Almanya elektrik üretiminin de payı % 12,2 olup, Rusya'ya olan bağımlılığını daha kolay azaltma imkanına sahiptir.

➤ Dünya'da Nükleer Elektrik Enerjisi Üretimi

Halen Dünya'da elektrik enerjisi üretim amaçlı 440

nükleer reaktör faaliyette olup, 2020 yılında dünya elektrik üretiminin % 10,12'si nükleer enerji ile sağlanmıştır. Dünya'da Elektrik üretiminin nükleer dışında, % 60,92'si Fosil ve % 28,97'si ise Yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaktadır. Her ne kadar 55 adet Nükleer Reaktör yapımı devam ederken, dünyada nükleer enerjinin payı 1981 yılında % 15,76 iken, bugün yüzde 10'lar seviyesine gerilemiştir. Nükleer enerjinin kaybettiği pazar

payını yenilenebilir Enerji (Güneş, Rüzgâr, Jeotermal gibi) kapmıştır. Nükleer enerjinin bazı risklerine rağmen, sahip olan ülkelere stratejik üstünlük sağladığı da bir gerçektir.

Avrupa'da birçok ülke elektrik üretiminde nükleer enerjiye olan bağımlılığını sürdürmektedir. Fransa (% 70,6), Slovakya (% 54) ve Ukrayna (% 51,2) ile ilk üç ülkedir. Tablo1. de elektrik enerjisi üretiminde nükleer enerjinin payları ülkelere göre verilmektedir.

Tablo.1 Ülkelere göre Nükleer Enerjinin Elektrik Enerjisi Üretiminde payı (%), 2021

Ülke	%	Ülke	%	Ülke	%
Fransa	70,6	Finlandiya	33,9	Arjantin	7,5
Slovakya	54,0	İsviçre	37,0	Çin	4,88
Ukrayna	51,2	İsveç	29,8	Pakistan	4,4
Macaristan	48,0	Güney Kore	29,6	Meksika	4,0
Bulgaristan	40,8	İspanya	22,2	Hindistan	3,26
Belçika	39,1	Rusya	20,6	Hollanda	2,9
Slovenya	36,2	Romanya	19,0	Brezilya	2,5
Çek Cum.	37,3	Kanada	15,0	İran	1,84
Ermenistan	34,5	İtalya	11,8	G.Afrika	5,4

Kaynak : IEAE

Tablo. 2'de ülkelerin nükleer elektrik enerjisi üretimi ve reaktör sayıları verilmektedir.

Ülke	N.E.Üretimi GW-saat	Reaktör Sayısı	Ülke	N.E.Üretim GW-saat	Reaktör Sayısı
ABD	789.919	93	Çek Cum.	30.246	6
Çin	344.748	55	İsviçre	25.500	4
Fransa	338.671	56	Macaristan	16.288	4
Rusya	201.821	37	Bulgaristan	16.646	2
G.Kore	152.583	24	Brezilya	16.129	2
Kanada	92.166	19	Slovakya	15.505	4
Ukrayna	71.558	15	G.Afrika	13.525	2
Almanya	60.918	3	Romanya	11.280	2
İspanya	58.619	7	Meksika	11.272	2
İsveç	47.362	6	Pakistan	11.268	5
İngiltere	45.668	11	Arjantin	8.238	3
Japonya	43.098	33	İran	7.240	1
Hindistan	40.374	23	Slovenya	5.821	1
Belçika	32.793	7	Hollanda	3.831	1
Tayvan	30.342	6			

Kaynak : IEAE verilerinden derlenmiştir.

2019 yılında Dünya ortalaması olan kişi başına 3.081 KWh /yıl elektrik enerjisinin biraz üstünde ortalama olarak 3.600 kWh/yıl elektrik tüketen Türkiye'nin kişi başına elektrik enerjisi tüketimini en az gelişmiş Avrupa ülkelerine yakın 5000-6000 KWh çıkarmak zorundadır. Bu amaçla Türkiye'nin enerjiye ihtiyacı vardır. Fosil enerji hammaddeleri olan kömür ve doğal gaz giderek artan talep ve siyasi krizler yüzünden oluşan istikrarsız ortamdan dolayı, fiyatları uçucu hale gelmiştir. Hidrolik enerji açısından Türkiye kaynaklarını önemli bir oranda kullanmaktadır. Türkiye, yenilenebilir enerji kaynakları olan Güneş ve Rüzgar'da çok büyük potansiyele sahip olmasına rağmen, henüz bu konuda potansiyelini tam olarak kullanabilmiş değildir. Ruslar ; Türkiye'ye nükleer enerji

saahasında, Akkuyu Nükleer Termik Santralini kurmaktadır. Proje 4x1200 =4.800 MW kapasitede dir. Akkuyu YİSO modeli(Yap-İşlet-Sat-Ortak Ol) şeklinde bir proje olup, 20 milyar dolar yakınında bir maliyeti olacaktır. Ruslar kendi üretecekleri nükleer yakıtla , 12,35 sent-dolar/kWh fiyatla enerjiyi ülkemize satacaklardır. Türkiye, on beş yıl müddetle Rusya'ya alım garantisi vermiştir. Akkuyu santral projesinin faaliyete geçmesinden 8 yıl sonra, Türkiye'nin toplam enerji üretiminin % 5,5 'ini karşılayacaktır.

➤ Nükleer Enerji'nin Bazı Avantajları

1000 MW enerji üretmek için bir ton Toryum gerekirken, eşdeğer enerji için 200 Ton Uranyum veya 3,5 Milyon Ton Kömür gereklidir. Nükle-

er enerji santrali kapladığı yer bakımından diğer enerji cinslerine göre çok daha avantajlıdır.

Nükleer: 2,37 km²
Güneş: 32,8 km²
Rüzgar: 345 km²
Hidrolik: 962 km²

Nükleer enerjinin ilk kuruluş maliyeti elbette ki diğerlerine göre oldukça yüksektir, ancak verimlilik açısından % 92 ile çok yüksek verimdedir. Özellikle güneş (%25) ve rüzgâr (% 37) enerjilerinde nispeten düşük olan verimlilik oranlarının teknolojik gelişmeler sonucu artacağı şüphesizdir.

➤ Alternatif Nükleer Enerji Kaynağı Toryum'un Doğada Bulunuşu

Toryum doğada yeryüzünün kabuk kısmında Uran-

Tablo 3. Ülkelere göre Uranyum ve Toryum Görünür Rezervleri

URANYUM			TORYUM		
Ülke	Görünür Rezerv U(Ton)	Toplamın Yüzdesi(%)	Ülke	Görünür Rezerv Th(Ton)	Toplamın Yüzdesi(%)
Avustralya	1.692.700	28	Hindistan	846.000	13,3
Kazakistan	906.800	15	Türkiye	744.000	11,7
Kanada	564.900	9	Brezilya	632.000	10,0
Rusya	486.000	8	Avustralya	521.000	8,2
Namibya	448.300	7	ABD	595.000	9,4
G. Afrika	320.900	5	Mısır	380.000	6,0
Brezilya	276.800	5	Venezuela	300.000	4,7
Nijer	276.400	4	Kanada	172.000	2,7
Çin	248.900	4	Rusya	155.000	2,4
Mogolistan	143.500	2	G. Afrika	148.000	2,3
Özbekistan	132.300	2	Çin	100.000	1,6
Ukrayna	108.700	2	Norveç	87.000	1,4
Botsvana	87.200	1	Grönland(Danimarka)	86.000	1,4
Tanzanya	58.200	1	Finlandiya	60.000	0,9
Ürdün	52.500	1	İsveç	50.000	0,8
ABD	47.900	1	Kazakistan	50.000	0,8
Diğer Ülkeler	295.800	5	Diğer Ülkeler	1.725.000	27,1
Dünya Toplamı	6.147.800	100	Dünya Toplamı	6.355.000	100,0

Kaynak :OECD, NEA ,IAEA ve WNA kaynaklarından tarafımdan derlenmiştir.

Aşağıdaki haritada ise Türkiye'nin Uranyum ve Toryum yataklarının yerleri gösterilmektedir.

Kaynak : www.nukleerakademi.org.

yum'un üç dört katı daha fazla bulunur. Periyodik cetvelde 90 'uncü sırada olup, 232,03 atom ağırlığına sahip radyoaktif bir elementtir. Uranyum 'un birçok izotopu olmasına rağmen, ki bunlar ²³²U , ²³³U, ²³⁵U, ve ²³⁸U dir. Toryum 'un yalnız kararlı ²³²Th izotopu vardır. Toryum elementi Dünya'da daha çok fosfat mineralleri içinde bulunur ve en yaygın toryum minerali ise Monazit'tir. Monazitler okyanus kıyılarındaki alüvyonlarda ve diğer nehir yataklarında metalik kum taşları içinde bulunan hafif radyoaktif bir mineraldir. Hindistan, Güney Afrika ve Madagaskar bu tip oluşumlara örnektir. Türkiye, Avustralya, ABD, Mısır ve Brezilya önemli toryum rezervlerine sahip ülkelerdir. Türkiye'de ise toryum, Eski-

şehir'de diğer nadir toprak elementleri olan bastnazitler içinde, monazit adı verilen fosfatlar içinde lantal, seryum, toryum, samaryum'la gibi nadir toprak elementleriyle beraber ve thorite(Th,U) SiO₄ Silikat olarak bulunur. Türkiye'de Uranyum ise Köprübaşı(Manisa), Fakılı(Uşak), Küçükçavdar(Aydın), Demirtape(Aydın) ve Sorgun(Yozgat)'da bulunmaktadır.

Tablo.3'de Dünya Uranyum ve Toryum kaynakları açısından önemli ülkeleri vermektedir.

Türkiye toryum zengini olmasına rağmen, uranyum zengini sayılmaz. Türkiye'nin görünür uranyum rezervi, U₃O₈ (Triuranyum Oktaoksit) olarak 12.614 Ton'dur. Bu yatakların ortalama tenörleri % 0,04-0,1 arasındadır.

Uranyum Zengini Gelişmiş Ülkeler Toryum esaslı Nükleer Enerjiye Geçmede İstekli Davranmıyor

Uranyum (UO₂) ve Plütonyum(PuO₂) yakıtlarını kullanan Nükleer teknolojiye sahip gelişmiş ülkeler toryuma geçme konusunda isteksiz davranmakta ve mekanik ve kimyasal olarak daha kararlı olan ThO₂ yakıtına geçmeyi şimdilik düşünmemektedir. ThO₂ daha zor çözünür olduğundan, işlenmesi zordur ve Th/U çevriminin U/Pu çevrimine göre başlıca bir çoğalma avantajı yoktur. Bu yüzden tercih edilmemektedir. Bu tercihte fosil kaynaklar zengini lobilerin de etkisi gözden çıkarılmamalıdır. 1,3 Milyar nüfuslu ve Toryum zengini Hindistan'ın toryum bazlı ticari nükleer reaktör geliştirilmesi Ar-Ge yatırımlarının

yüksek olması yüzünden uzun zaman alacaktır.

Toryum zengini Türkiye Toryum Teknolojisine Sahip Olmalıdır

Türkiye'ye binlerce yıl yetecek, çevreci ve yeşil enerji olan toryum esaslı nükleer enerji konusunda en azından deneysel reaktör inşası konusunda çok geç kalmıştır. Birçok gelişmiş ülkede bu teknolojinin ve önemli kaynağın Türkiye'de olmasından hoşnut değillerdir. İstatistik verilerde bile rezerv açısından Türkiye'yi düşük rakamlarda göstermektedirler.

Toryum rezervleri açısından Hindistan'dan sonra en büyük rezerve sahip Türkiye'nin, Toryum bazlı Reaktör Teknolojisine yatırım yapması gerekliliğini Türkiye'nin Dünya çapında enerji konusunda bilim insanı Prof.Dr. Sadık Kakaç tavsiye etmektedir. Toryum reaktörlerinde "MSR-Molten Salt Reactors"(Ergimiş Tuz Reaktörleri) tercih edilmektedir.

Türk Dünyası'nın önemli ülkelerinden Kazakistan Uranyum cevherleri açısından Dünya'da ikinci ve toryum 'da ihmal edilemeyecek miktarda rezerve sahip olup, önemli bir uranyum ihracatçısıdır. Toryum reaktörleri için ²³⁸U nötronuna ihtiyaç vardır. Türk Dünyası nükleer enerji konusunda güçlerini birleştirebilir. Türkiye toryum konusunda, enerji bakımından tamamen dışa bağımlı Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerle işbirliği yaparak toryum reaktör teknolojisini geliştirebilir.

Toryum/Uranyum(Th/U) çevrimi U/Pu (Uranyum/Plü-

tonyum) çevrimi gibi nükleer silah geliştirilmesine uygun olmadığı için, İran'ın karşılaştığı sorunlarla karşılaşılacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR :

İnternet siteleri

-www.iaea.org (International Atomic Energy Agency)

- www.nukleerakademi.org(Nükleer Akademi)

-www.oecd-nea.org (OECD Nuclear Energy Agency)

-http://world-nuclear.org(World Nuclear Association)

-www.nei.org(Nuclear Energy Institute)

Kitap ve Makaleler :

Dr.Eroğlu,Gonca ve Şahin,Mesut, "Dünya'da ve Türkiye'de Uranyum ve Toryum ", MTA Maden Serisi :3, Ankara,2017.

Eskişehir deki toryum rezervi bin yıl boyunca Türkiye Elektrik Enerjisi ihtiyacını karşılayabilir, http://t24.com.tr,5 Ocak 2018.

Gill,Matthew ve Peakman,Aiden. Future Energy :Improved,Sustainable and Options for our Planet, Elsevier Ltd.,2014.

Gündüz,Muhittin, "Eskişehir-Sivrihisar Kompleks cevherlerinde flüorit,barit ve bastranit kazanılması ", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Ankara,1992.

Prof.Dr.Sultansoy,Saleh." Neden Toryum ?", Yeşil ve Yerli Nükleer Enerji Kaynağı :Toryum Çalıştayı, TOBB-ETÜ Enerji ve Araştırmaları Merkezi,Ankara,5 Ekim 2021.

Prof.Dr.Engin Arık'ın rüyası gerçek oluyor ! Türkiye'nin 100 yıllık enerji ihtiyacını karşılayacak, DHA,21.10.2020.

Dr.Uzman, Reşat, "Ergimiş Tuz Reaktörleri", Yeşil ve Yerli Nükleer Enerji Kaynağı :Toryum Çalıştayı, TOBB-ETÜ Enerji ve Araştırmaları Merkezi,Ankara,5 Ekim 2021.

TÜRK TARİHİ'NİN ÖNEMLİ FİGÜRLERİ

Abdurrahman ZEYNAL

ŞAKİR ZÜMRE

Şakir Zümre 16 Haziran 1885 yılında Varna'da doğdu. İlköğrenimini Varna'da yaptı. Cenevre'de Lise ve hukuk öğrenimini bitirerek Varna'ya geri döndü. Bulgaristan parlamentosunda Türk Milletvekili olarak görev yaptı. Mustafa Kemal Sofya ataşesi olduğu dönemde Şakir Zümre ile tanıştı. İstiklal Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye dönen Şakir Zümre, Atatürk'ün onayıyla Türkiye'nin savunma sanayisinin ilk özel sektör fabrikasını kurdu. İlk üretimler Bulgaristan'dan getirilen yabancı teknik kadro ile yapılırken zamanla yetiştirilen Türk işçiler 1930'lu yıllarda Bulgar teknisyenlerin yerini aldı.

Kara ve Hava Kuvvetlerinin ihtiyacı olan ilk silah ve cephaneler, ilk Türk denizaltı su bombaları, Şakir Zümre Fabrikası tarafından üretildi. 100 kg, 300 kg, 500 kg, ve 1000 kg'lık uçak bombaları ve çeşitli yangın bombaları bu fabrikada seri olarak üretilmiştir. Türk Deniz Kuvvetlerinin gereksinimi olan çeşitli boylardaki su bombaları ve cephaneler de fabrikanın seri üretimleri arasındadır. İlk

Türk denizaltı su bombaları da bu fabrikada üretilmiştir.

Milli Mücadele sırasında Bulgaristan meclisinde milletvekili olan oradan Anadolu'ya silah ve cephane sonrasında usta ve teknisyen gönderip silah atölyesi kurulmasını sağlayan TBMM tarafından İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilen Şakir Zümre uzun yıllar kurduğu "Türk Sanayii Harbiye ve Medeniye Fabrikasında" ürettiği askeri mühimmatı Türk Silahlı Kuvvetlerinin emrine veren insandır.

Cumhuriyet kurulunca Haliçte kurduğu fabrikada ordunun silah ve mühimmat ihtiyacını karşıladı. Bu sürede ordunun sahip olduğu silah fabrikalarıyla işbirliği yaparak silahların geliştirilmesini sağladı.

Türk bombardıman uçaklarının kullandığı bombaların büyük bir kısmını imal ederek ordu emrine verdi. Deniz Kuvvetlerinin ihtiyacı olan cephaneyi üreterek bu işte önemli bir yol aldı. İlk denizaltı bombalarını, mayın ve el bombalarını Şakir Zümre üretti.

Zaman içinde ürettiği silahları Yunanistan, Bulgaristan, Polonya ve Mısır'a satarak ülkeye döviz girişini sağladı. Polonya'ya sattığı bombaları 2. Dünya Savaşında Polonya ordusu Almanlara karşı kullandı.

1937 yılında Yunanistan 1.5 Milyon liralık silah satarak ülke ekonomisinin canlanmasına katkı sağladı. Bu satış dönemin gazetelerinin manşetlerine yansiyarak ekonomik zafer elde edildiğinden söz edildi. İkinci Dünya Savaşının o zor ve sıkıntılı günlerinde ordunun ihtiyacını sağlamak için canla başla çalıştı.

Fabrikasında iki bin işçi çalıştırdığı ve savaş sonrasında büyük atılım yapamaya hazırlanan Şakir Zümre Türkiye'nin ABD ile yaptığı anlaşmalar sonrasında özellikle NATO'ya girince, Marşal Yardımı ülkeye ulaşınca silah üretimi zımnen üretilmesi yasaklandı. Şakir Beyin kurduğu silah fabrikası ne yazık ki bu durumdan nasibini aldı. Hükümet Şakir Zümre'nin ürettiği silah ve mühimmatla ilgili sözleşmeleri iptal ederek Amerikalıların İkinci Dünya Savaşında kullandığı ikinci el silahları alma yolunu tercih etti.

II. Dünya Savaşından sonra Amerikan askeri yardımları gelince ve Türkiye NATO'ya girince Şakir Zümre silah fabrikaları üretimi terk ederek dönemin ünlü sobası olan "**Şakir Zümre**" sobalarını üretti.

Şakir Bey desteksiz kalıp müşterilerini kaybedince motor ve füze yapma yerine ömrünün kalan kısmında kendi adıyla anılan "**Şakir Zümre**" sobalarının üretti. Yine bu dönemde çocuk kumbarası üretti. 1966 yılında vefat ederek Rahmani Rahmana kavuştu. Şakir

Beyin vefatından sonra dört yıl daha fabrikası üretime devam etti. Fakat olumsuz şartlar sonucu 1970 yılında kapandı. Böylece Türk Sanayii büyük bir değerini kaybetti.

➤ **VECİHİ HÜRKUŞ**

Vecihi Hürkuş, 18 Ocak 1896'da İstanbul'da doğdu. İlkokulu Bebek'te okudu. Ardından Üsküdar'da Füvuzati Osmaniye Rüştüyesinde ve Üsküdar Paşakapısı İdadisinde eğitime devam etti. Daha sonra Tophane Sanat Okuluna geçerek buradan mezun oldu.

1912 senesinde eniştesi Kurmay Albay Kemal Bey'in yanında gönüllü olarak Balkan Harbi'ne katıldı. Balkan Harbi bitince İstanbul Ordu Kumandanlığının görevlendirmesiyle Beykoz Serviburun'daki esir kampına kumandanlık yapmaya başladı.

Tayyare Makinist Mektebine girdi. Buradan mezuniyetinden sonra Birinci Dünya Savaşında Bağdat Cephesi'ne makinist olarak gönderildi. Ancak 2 Şubat 1916'da bir uçak kazasında yaralandı ve tekrar İstanbul'a geldi.

İyileştikten sonra Yeşil-

köy'deki Tayyare Mektebine girdi. Burada 21 Mayıs 1916 tarihinde ilk uçuşunu gerçekleştirdi. 15 Kasım 1916'daki mezuniyetinden sonra pilot diplomasını aldı.

1917 Yılında Kafkas Cephesinde Rus uçağını düşürdü. Milli Mücadeleye pilot olarak katıldı. Başarılarından dolayı TBMM'den üç üç defa takdirname ve İstiklal Madalyası alır.

Vecihi beyin tüm hayali havacılığın millileştirilmesidir. Yunanlılardan kalan uçak malzemelerini kullanarak ilk uçağı "Vecihi K VI'yı yaparak uçurur. Ancak uçabilirlik sertifikası alabileceği ülkede bir kurum ve uzaman bulunmaz. Vecihi Bey bundan sonra kendi iradesiyle 1925 yılında "Vecihi K VI" ile ilk uçuşunu yapar. Ödül beklerken izinsiz uçuşu için cezalandırılır. Bunun üzerine ordudaki görevinden ayrılır.

Kadıköy'de bir keresteci dükkâmı kiralar. Yılmadan çalışarak burada "**Vecihi XIV**" uçağını yapıp bununla ilk uçuşunu 27 Eylül 1930'da Kadıköyün Fikirtepe Semtinde büyük bir kalabalık karşısında yapar. İki kişilik, tek motorlu spor ve eğitim uçağıyla Ankara'ya gide-

rek burada bir gösteri düzenler. Ancak uçağın uçabilirlik bir sertifikası olması gerekir. Bunu verecek kurumda yoktur. Uzmanında yoktur. Bunun üzerine yılmayan iradesiyle uçağı sökerek Çekoslavakya'ya götürüp orada monte ederek uçuşunu yaparak gereken izinleri ve sertifikayı alır. Çekoslavakya'dan tekrar Türkiye'ye gelecek gereken çalışmaları aksatmadan yürütür.

Posta İdaresiyle anlaşarak şehirler arası posta hizmeti yapar. 1932 yılında Türkiye'nin ilk sivil havacılık okulunu kurar. Okula "**Vecihi Sivil Tayyare Mektebi**" ismini verir. İş adamı Nuri Demirağ 5000 lira bağışta bulunur. Bunun sonrasında Vecihi bey adına "**Nuri Bey**" dediği "**Vecihi XVI**" olan kapalı kabin uçağını 1933 yılında yaparak uçurur.

Aynı yıl "**Vecihi XV**" uçağını bitirip ikişer adet "**Vecihi XIV ve Vecihi XV**" ile "**Nuri Bey-Vecihi XVI**" uçaklarında öğrencileriyle birlikte İstanbul'da bir gösteri uçuşu yaparlar. Fakat maddi imkanları bitmek üzeredir. Başka yerlerden destek ve yardım da alamaz. Bu yetmezmiş gibi hükümet tarafından yetiştirdiği öğrencilerine denklik de verilmez. Okulunu ve atölyesini kapatmak zorunda kalır.

Vecihi Hürkuş bundan sonra havacılıkla ilişkilerini sonlandırmaz. 1960'lara kadar sürdürür. Bazen öğretmenlik bazen arkadaşlarıyla satın aldığı uçaklarla uçuşlarını sürdürür.

1954 yılında kurduğu "**Hürkuş Hava Yolları**"na uçuş yapmayan şehirlere uçuş izni ister. Ancak nedendir istekleri kabul görmez. Gizli bir el Vecihi beyin faaliyetlerini engellemek için çaba sarf eder. Bunun sonucu kurduğu şirket de iflas eder.

Ömrünün sonlarında maddi sıkıntılar içine düşer. 1969 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu hayata veda eder.

➤ **NURİ DEMİRAĞ**

1886 yılında Sivas'ın Divriği kasabasında doğdu. Bu kasabanın eşrafından Mühürdarzade Ömer Bey'in oğludur, annesinin adı Ayşe Hanımdır. Babasını henüz üç yaşında iken kaybetmiş, annesinin himaye ve teşvik kanadı altında otodidakt olarak yetişmiştir. Rüşdiye tahsilini memleketinde yapmış ve aynı rüşdiyeye muallim tayin edilmiş, Ziraat Bankasının açtığı bir müsabaka imtihanını kazanarak, bu bankanın önce Kangal, sonra Koçkiri şubelerinde çalışmıştır. Maliye Bakanlığının açtığı bir imtihanı da kazanarak, bankacılıktan maliye hizmetine geçmiş, İstanbul'a gelerek Maliye'nin her kademesinde seçkin bir memur olarak çalışmış ve 1918-1919 arasında 32-33 yaşlarında iken Maliye Müfettişi olmuştur. Divriği ile alakasını kesmeyerek, İstanbul'da Beşiktaş'a yerleşmiştir.

Nuri Demirağ kafasıyla, gönlüyle Türk milletine hizmet etme azmiyle örünü tüketmiş

bir millet evladıdır. Millet adına bir şeyler yapmanın azim ve gayreti içinde ömrünü geçirmiştir. Bu yolda büyük gayretler sarf etmiş bitmeyen bir enerjiyle Türk Milletine hizmet etme gayreti içinde olmuştur.

Nuri Demirağ 1926 yılında Samsun-Sivas Demiryolu hattını yapmak için alan Fransız şirketinin işi bırakması üzerine devreye girmek suretiyle kardeşleriyle birlikte Samsun-Sivas, Sivas-Erzurum ve Afyon-Dinar hatlarında 1012 kilometrelik demir yolunu bir yıl gibi kısa bir sürede bitirerek başarılarına başarı katar. Bu başarılar üzerine Atatürk tarafından kendisine ve kardeşine Demirağ soyadı verilir.

Ordunun askeri uçağı ihtiyacı vardır. Bunun için Nuri Beyden yardım istenir. Nuri Bey "**Ordunun ihtiyacı başkasının lütfü ile karşılanamaz, ordumuzun uçağını ben yaparım**" diyerek Beşiktaş'ta bir atölye satın alır. Çok geniş bir arazi üzerine uçak tamir atölyesi ve gerekli diğer tesisleri kurarak ile Avrupa'nın en büyük havaalanı olan Amsterdam hava alanı büyüklüğünde bir hava alanı yapar.

Pilot yetiştirmek için bir tane İstanbul'daki hava alanında bir tanede memleketi Sivas Divriği'nde "**Gök Okulu**" açar. 1943 yılına kadar 260 tane pilot yetiştirir.

1936 yılında ilk tek motorlu, 1938 yılında çift motorlu altı kişilik uçağı yapmayı başarır. Nu-D.38 numaralı uçağına A sınıfı ruhsatı alır. Türk Hava kurumu tarafından 65 planörü kısa zamanda teslim etti. 24 eğitim uçağını tamamlar. Deneme uçuşlarını İstanbul'da yapar. 1939 yılında Türkiye'nin ilk yerli paraşütünü üretir.(1974 Kıbrıs çıkarması zamanında Türkiye paraşüt ipi yapamadığı için Pakistan'dan satın alır)

1941 yılında tamamen Türk yapımı ilk uçak İstanbul'dan Divriği'ne uçuşunu gerçekleştirebilir. Ancak anlaşılmayan nedenlerden dolayı THK'nın sipariş ettiği uçakların test edilmesi için Eskişehir'de uçuşları sağlanır. Uçağın projesini çizen Selahattin Reşit Alan bir NU- D 36 ile Eskişehir'e uçar. Ne olduysa o zaman olur. Kim tarafından eşildiği bilinmeyen bir çukur uçağın ineceği

piste açılır.Uçak kazılmış olan çukura düşerek parçalanır. Pilot ölür.

Hayvanların piste girmesine diye açılan çukur nedense pistin ortasına kazılmıştır. Buna rağmen Demirağ azimle yoluna devam ederken birden THK siparişlerini iptal eder. Uçaklar elde kalır. Mahkemeye açılan davada sürüncemede kalır. Yıllar akıp gider.

Nuri Demirağ yılmaz yoluna devam eder. Uçaklar için İspanya, İran ve Irak devletlerinden talepler gelir. Bu sefer hükümet uçakların ihracat edilemeyeceği yönünde karar alır. Nuri Bey hükümete ve cumhurbaşkanına müracaat eder. Fakat oralardan da bir sonuç alamaz.

Çaresizlik bilmeyen Demirağ artık çaresiz kalmıştır. Elindeki uçakları hurda olarak satar. 1950 yılında dev fabrika canlı canlı toprağa gömülür. Hava alanı ve üzerindeki tesisler istimlak edilerek yerine eski Yeşil köy Şimdi üzerine hastahane yapılan Atatürk Hava alanı kurulur. Eğer Nuri Demirağ'ın elindeki bu imkanlar alınmasaydı şimdi Türkiye

dünyanın belli başlı uçak ürettiği devleti olacaktı.

Nuri Demirağ kafasıyla, gönlüyle Türk milletine hizmet etme azmiyle ürünü tüketmiş bir millet evladıdır. Millet adına bir şeyler yapmanın azim ve gayreti içinde ömrünü geçirmiştir. Bu yolda büyük gayretler sarf etmiş bitmeyen bir enerjiyle Türk Milletine hizmet etme gayreti içinde olmuş, 13 Kasım 1957 yılında vefat ederek İstanbul'da defnedilmiştir.

➤ NURİ KİLLİGİL

Nuri Killigil 1881 yılında İstanbul'da doğdu. Enver Paşa'nın karesidir.Osmanlı devletinin zor yıllarıdır.İtalyanlar Libya'ya saldırmış bir avuç yiğit Libya'yı savunmak için oraya koşmuşlardı. Gidenlerin içinde Nuri Beyde vardı. 1911-12 yılları içinde İtalyanlara karşı kahramanca savaştılar. Birinci Dünya Savaşında çeşitli cepheelerde savaşan Nuri Bey 1918 yılında henüz 29 yaşındayken Azerbaycan'daki Türk kardeşlerine yardım etmek amacıyla kurulan "**Kafkas İslam Ordusuyla**" İngiliz, Rus ve Ermeni

güçlerine karşı savaşarak Bakü'yü işgalden kurtardı. Bağımsız Azerbaycan devletinin kurulmasına katkı sağlamasının yanında Dağıstan'ın işgalden kurtulmasına öncülük etti. Karsta "**Cenub-i Kafkas İslam Devletinin**" kurulmasına büyük katkılar sağladı.

Milli Mücadele Yıllarında Kars ve Erzurum'daki, silah atölyelerinin kurulmasına öncülük etti. Almanya'ya giderek ordumuzun ihtiyacı olan silah ve mühimmatı temin etme-

ye çalıştı. 1925 yılında yurda dönen Nuri Paşa 1929 yılında İstiklal Madalyasıyla şereflendirildikten sonra emekli edildi.

1933 yılında İstanbul'da Türkiye'nin ilk özel savunma sanayi şirketini kurdu. Ancak Emperyal güçlerin engelleme girişimi yapacaklarını hesap eden Nuri Paşa fabrikasında fayans, soba ve benzeri eşyaları üreteceğini açıkladı. Fabrikada 500 işçi çalışmakta tamamen yerli silah ve mühimmat üretilmekteydi. Üretilen silahlar Türkiye Cumhuriyetinden başka dış ülkelere satılıyordu. Çizimin kendisinin yaptığı ilk milli tabancamız olan "**Nuri Killigil Tabancası**" o yıllarda dünyanın iyi silahları arasında gösteriliyordu.

Bu başarılar Emperyalist güçlerin dikkatini çekti. Yerli işbirlikçiler vasıtasıyla fabrikada üretimin yapılmaması yönünde baskılar yapıldı. Tüm bu baskılara karşı gizlice üretim devam etti.

1949 yılında Mısırda savaş halinde bulunan İsraillilere rağmen Mısırdan beş bin, Suriye'den iki bin havan topu siparişi geldi.Tam bu sıralarda Birleşmiş Milletler Suriye ve Mısırda Silah ambargosu uygulamaya başladı. Buna karşı Nuri Killigil gizli yollardan silahları bu ülkelere teslim etti.

Bu davranış emperyalistler oldukça kızdırdı ve Nuri Paşa'nın idam fermanı sayılabilecek kararların alınmasına sebep oldu. 2 Mart 1949 tarihinde Sütlücedeki fabrikada "**fail-i Merçhul**" bir patlama gerçekleştirildi. Nuri Killigil Paşa, mühendisleri ve işçileri, on binlerce top ve havan mermisinin patlatılması sonucu şehit oldular. Cesetler parça parça olmuştu. hangi ceset kime ait-

ti belli olmuyordu. Nuri Paşa içi boş sembolik bir tabut ile şehitliğe defnedildi. 20 gün sonra Nuri Paşa'nın ana gövdesi Haliçte su üzerine çıkınca varlığı tespit edildi. Ailesi cenaze namazının kılınmasını istemesine karşılık gizli eller bu girişimi engellediler ve Nuri Paşa arkadaşlarının yanına defnedilmiş oldu.

"**Ürettiğiniz kadar Hürsünüz**", "**İstikbal göklerde**" vecizelerine bir türlü ulaşamamanın ezikliğini milletçe çekmeye devam ettik.

Sonuç olarak Türkiye'nin ilk savunma sanayini kuran Nuri Killigil, İlk uçak yapma teşebbüsünü başlatmış Nuri Demirağ, Ürettiği uçaklarla dönemine damga vuran Vecihi Hürkuş, Silah ve cephane sanayinde ilkleri başaran Şakir Zümre, Erzurum'da silah fabrikası kuran Kâzım Karabekir Paşa, Çekiç Güce karşı direnen Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis Paşa, ASELSAN'DA çalışırken şehit edilen mühendislerimiz, Isparta uçağında yok edilen beş Nükleer Fizikçimiz, nice bilinmeyen kahramanlarımız ruhlarınız şad mekânlarınız cennet olsun.

Kaynakça

Mustafa Temizer, Bayrak Dergisi, Sayı: 1322, 1323, 1327.

Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, sayfa:4736.

Ziya Şakir, Nuri Demirağ Kimdir, Sayfa: 50.

Anadolu Üniversitesi Sivil Havacılık Bülteni, Yıl: 1, Sayfa: 27.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, sayfa: 2994.

N. Necmettin Deliorman, Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleleri, sayfa: 68.

İsmail Yavuz, Mustafa Kemal'in Uçakları, İstanbul, 2013.

İşte Dünya Tarihinde Uçak Düşüren İlk Türk Pilot, 13/3/2022 tarihinde Watback Machine Sitesi.

Türk Hava Kuvvetleri Astsubaylar Konferansı.

KIŞ Tatilim!

POLAT
PALANDÖKEN

polatpalandoken.com

(0442) 232 0010